

« de mistroostige heren bleven treuzelen en aandringen ». (Wie de heren waren en in opdracht van wie ze kwamen zegt hij niet. Uit het vervolg van het verhaal blijkt dat het leden van de SD te Brussel waren.) Verschaeve verklaarde wel tot een « toegeving » bereid te zijn : de redactie van een artikel waarin hij de opvattingen zou ontwikkelen « die gemeengoed en basis van een akkoord onder alle Vlamingen konden worden ». Dit werd aanvaard. Het stuk zou dezelfde dag en op dezelfde plaats in *Volk en Staat*, feitelijk het VNV-dagblad, en *Balming*, het DeVlag-weekblad, verschijnen ⁽¹³⁵⁾. Formeel kwam de opdracht tot het opstellen van het artikel, eind januari of begin februari, van de SD te Brussel ⁽¹³⁶⁾. Of ook de Berlijnse SD (*Amt III* van het RSHA) iets met de opdracht te maken had is niet bekend. Niet uitgesloten is dat er een suggestie kwam van Himmler (onrechtstreeks) of van Van de Wiele. Rekening houdend met het tijdstip van de opdracht moet het ten zeerste waarschijnlijk worden geacht dat Verschaeve zijn artikel schreef met het oog op de samenkomst van Himmler, Elias en Van de Wiele en als de aanloop tot een *modus vivendi* tussen het VNV en de DeVlag. Het is goed er hier nog even aan te herinneren dat Van de Wiele als DeVlag-leider in Vlaanderen politiek gesteund en begeleid werd niet enkel door Bergers *Germanische Leitstelle* (te Brussel ingeschakeld in de *Dienststelle Jungclaus*) maar ook door de SD, het politieke orgaan van de Sipo dat in zijn verslagen steeds het VNV en zijn beschermer, Reeder, met scherpe kritiek bedacht ⁽¹³⁷⁾. Aannemelijk lijkt dat Verschaeve de politieke wirwar van de Duitse diensten in het bezette België niet voldoende kende en het « netwerk van intriges » dat rond hem geweven werd ⁽¹³⁸⁾ niet ontwarde om te beseffen dat de SD hem manoeuvreerde. Te zijnen gunste mag evenwel niet worden verondersteld dat hij onkundig geweest zou zijn van het verschil tussen de *Flamenpolitik* van de *Militärverwaltung* en die van de SS, resp. tussen Elias en Van de Wiele.

Om de weg over de Belgische post te vermijden vertrouwde Verschaeve begin februari zijn artikel toe aan twee vrienden met verzoek het persoonlijk te overhandigen aan Eggert, de bevoegde referent in de dienst *Volkstum* van de SD te Brussel ⁽¹³⁹⁾. Die vrijwillige brievenbestellers waren twee oud-

(135) Als vorige noot, p. 649-650 en pv. Elias, 26 februari 1947 (Evdok). Vansina maakt geen gewag van het artikel van Verschaeve. — Over het verloop van het incident om het artikel bezorgde dr. A. Deckmijn ons interessant materiaal (zie volgende noot), waarvoor wij hem hier onze grote dank betuigen.

(136) De uitdrukkelijke opdracht van de SD-Brussel blijkt uit de aanhef van de brief van 6 maart 1944 van Verschaeve aan Eggert (over hem, zie noot 139). In dit schrijven heeft Verschaeve het o.m. over zijn ontwerp-artikel : *eine Ideeenschrift, welche ganz Ihre Einstimmung erhalten, selbst auf Ihre Frage geschrieben wurde*. Over zijn tekst voerde Verschaeve ook een (telefonisch ?) gesprek met Eggert. Vgl. nog de verklaring van Elias tijdens de instructie van zijn proces : « Verschaeve had een artikel geschreven waarvan de SD publicatie vroeg in *Balming* en *Volk en Staat*. Ik weigerde. » (Pv. Elias, 26 februari 1947. Evdok.)

(137) Hiervóór, p. 103.

(138) VANSINA, *op. cit.*, p. 781.

(139) SS-Oberscharführer Eggert maakte van augustus 1940 tot het einde van de bezetting deel uit van het referaat B (*Volkstum*) in de *Abteilung III (Lebensgebiete* of *SD-Inland*) van de *Dienststelle Sipo-SD* te Brussel. Leider van de *Abteilung III* was

dinaso's, A. Deckmyn en A. Derbecourt, resp. hoofdredakteur en redaktiesekretaris van *De Nationaalsocialist*, het weekblad van de « Eenheidsbeweging VNV » (zo stond te lezen onder de titel), dat een radikale Dietse koers voer en in het VNV-kamp eigenlijk een buitenbeentje was. Indien, zo zei Verschaeve tegen zijn twee vrienden vóór hun vertrek naar Brussel, de SD met de tekst niets kon aanvangen « omdat hij de beoogde verwachtingen niet inlost » (*weil die beabsichtigten Voraussetzungen nicht eintraten*), dan mocht *De Nationaalsocialist* hem publiceren. Alleen moesten zij dan informeren wanneer het stuk voor hun weekblad vrij zou komen ⁽¹⁴⁰⁾. Deckmyn bedong toen reeds bij Verschaeve de voorwaarde, de « Vlaamse » terminologie in een « Dietse » te wijzigen waardoor « Nederland » en « Nederlands » in de plaats zouden komen van « Vlaanderen » en « Vlaams » ⁽¹⁴¹⁾. Zonder iets af te weten van de reactie van de SD op het ontwerp-artikel besloot Deckmyn Verschaeve's tekst in het eerstvolgende nummer van *De Nationaalsocialist* (dat van 26 februari) af te drukken. In die zin informeerde hij K. Lambrechts, algemeen propagandaleider van het VNV. De 23ste kwam echter het veto van Elias, die reeds publikatie in *Volk en Staat* verboden had ⁽¹⁴²⁾. Men begrijpt waarom. Verschaeve had in zijn artikel de stelling geopperd dat het geen zin had van Duitsland waarborgen betreffende de zelfstandigheid te bedingen ⁽¹⁴³⁾. De VNV-leider, die in zijn redevoeringen steeds op die waarborgen had aangedrongen, kon natuurlijk niet aanvaarden in een VNV-orgaan te worden tegengesproken, zij het ook door Verschaeve, in een kwestie die hij, terecht, als van fundamenteel belang beschouwde. Hij kon dat *a fortiori* niet toen hij op het punt stond naar Himmler te vertrekken om juist over die waarborgen te diskussiëren. Het klinkt vreemd in Vansina's biografie van Verschaeve te lezen dat deze er « bij elke gelegenheid » op hamerde : « de zelfstandigheid moet tot elke prijs gehandhaafd blijven » ⁽¹⁴⁴⁾.

Tot de « niet geringe verbazing » van Deckmyn verscheen het artikel op 26 februari in *Balming* onder de oorspronkelijke titel *Aan Vlaanderen in 1944*. Het was naamloos, maar de stijl verradt de schrijver. Die publikatie bewijst dat de SD het eens was met de tekst van Verschaeve, « Vlaamse »

de *SS-Sturmabführer* Hummitzsch; leider van het referaat III B, *SS-Obersturmführer* Kläss (over die twee laatsten hiervóór, p. 103). Tijdens de instructie van zijn proces verklaarde Van de Wiele dat Hummitzsch en Kläss hem regelmatig kwamen opzoeken daar zij zich voor de werking van de DeVlag, VNV, Rex enz. interesseerden. « Eggert van III B is dikwijls tegenwoordig geweest bij besprekingen en vergaderingen in de DeVlag-Centrale te Brussel of in de Gewesten, doch enkel ten registratieven en passieven titel... [Er] ging een kopie van ons maandverslag naar III B, zodat zij van heel onze activiteit op de hoogte waren. » (Pv. Van de Wiele, 2 september 1946. Evdok.)

(140) Verschaeve aan Eggert, 6 maart 1944, (als noot 136).

(141) Brief en nota van Deckmijn aan de schrijver, 1 augustus 1979.

(142) Pv. Elias, 26 februari 1947. (Evdok.)

(143) « Moet een volk dat voor zichzelf strijdt, waarborgen als beloning van een ander ontvangen?... Waarborgen in oorlogstijd zijn waardeloos; wie ze wenst, krijgt er zoveel als hij wil. Doch waarborgen verzinken in de nederlaag of worden verzwolgen door de zegepraal. » (VERSCHAEVE, *De Tweede Wereldoorlog*, in *Verzameld Werk*, VIII, p. 650.) Verschaeve vergiste zich gedeeltelijk : Elias drong aan op waarborgen maar kreeg ze niet.

(144) VANSINA, *Verschaeve getuigt*, p. 796.

versie. Zonder voorkennis van de VNV-leiding (Elias zou pas de 28ste naar Duitsland vertrekken) ging Deckmyn onmiddellijk aankloppen bij Verschaeve die uitdrukkelijk de toelating gaf zijn artikel ook in de « Dietse » versie te publiceren in *De Nationaalsocialist* van 4 maart ⁽¹⁴⁵⁾. Zo geschiedde, althans gedeeltelijk. De titel bleef immers ongewijzigd en slechts op twee plaatsen verdween « Vlaanderen » uit de tekst om plaats te maken voor « Nederland » ⁽¹⁴⁶⁾. (Er zouden meer gelijksoortige wijzigingen mogelijk geweest zijn.) Een behendige typografische schikking wekte evenwel de indruk dat het artikel, « geschreven door een vooraanstaande Dietse persoon », zoals het in een begeleidend redactionele mededeling heette, een Dietse geloofsbelijdenis was ⁽¹⁴⁷⁾. In feite had Verschaeve gepoogd de balans in evenwicht te houden tussen « Nederland » of « Vlaanderen » (waarmee hij telkens Holland én Vlaanderen bedoelde) en « Germanië » (waarmee het Germaanse Rijk bedoeld was) ⁽¹⁴⁸⁾ — met nochtans de reeds vermelde onmiskenbare stoot tegen Elias waar hij beweerde dat « Vlaanderen » (of « Nederland ») zich geen zorg hoefde te maken om zijn eigenheid en vrijheid in het toekomstige Rijk. Begrijpelijk dat de nuchtere pragmaticus Elias geneigd was de apodiktische taal van Verschaeve als een uiting van politieke naïviteit te beschouwen. Vandaar zijn veto. Het verschijnen van het artikel, « Dietse » versie, in *De Nationaalsocialist* na toelating door de Duitse censuur, impliciet de *Militärverwaltung* ⁽¹⁴⁹⁾, verwekte grote ergernis bij Hummitzsch, de chef van de SD te Brussel. Op zaterdag 4 maart, vroeg in de voormiddag, enkele uren nadat het weekblad van de pers gekomen was, ontbood hij Deckmyn en Derbecourt

(145) Als noot 141.

(146) « Vlaanderen, uw plaats is bij Germanië om zijn kracht te vergroten met al de eigen kracht » (*Balming*, 26 februari 1944, p. 2) wordt in *De Nationaalsocialist* van 4 maart: « Nederland, uw plaats... » enz. « Gelijkberechtigde opneming in een verenigd Europa, vindt Holland of Vlaanderen daar graten in? Neen, nietwaar, en Vlaanderen evenmin in een gelijkberechtigde opname in een verenigd Germanië » (*Balming*, t. a. p.) wordt in *De Nationaalsocialist* ongeveer letterlijk overgenomen. Alleen in de tweede zin (het antwoord op de gestelde vraag) leest men « Nederland » in plaats van « Vlaanderen ».

(147) « O Nederland, let op uw zaak », wordt tweemaal in vetjes, als tussentitel, gedrukt. Als blikvanger midden op de frontpagina leest men in groot lettertype: « O Nederland, let op uw zaak! Zijn wezen te bewaren, zijn aard handhaven, dat is de zaak. 't Lot dat men van anderen krijgt is dood. 't Volk dat weet en in zijn kracht voelt dat het een wezen is en iemand onder de volkeren, weet ook dat het zich handhaaft. Weer één, weer samen, weer 't Gehele! »

(148) Een voorbeeld van de Germaanse belijdenis: « Vlaanderen, Holland, Noorwegen, Denemarken, al wat Germaans is heeft geen gebiedender plicht tot eigen leven dan zich met alle kracht in 't Germaanse blok te werpen... In het Rijk kan Nederland Nederland blijven en zal het als het 't wil. « Nederland » zowel in *Balming* als in *De Nationaalsocialist*. « Nederland, uw plaats is bij Germanië om zijn kracht te vergroten met al de eigen kracht, met strijders vooral. » In *Balming* staat dit keer Vlaanderen. Volgens de *Propaganda-Abteilung Belgien* had het artikel van Verschaeve « wegens zijn uitgebalanceerde opvatting en formulering » de algemene instemming van de anders zo graag onder elkaar kibbelende Vlamingen weggedragen en werd het als « het handvest van de Vlaamse politiek » beschouwd (*Stimmungsbericht für die Zeit 1.29. Februar 1944*, 10 maart 1944. BAK, NS 19/1541). Die optimistische visie is strijdig enerzijds met het door Elias bevolen publikatieverbod en anderzijds met de Dietse interpretatie van het artikel door *De Nationaalsocialist*.

(149) In zijn brief van 6 maart aan Eggert stelde Verschaeve de vraag: wat kan men Deckmijn en Derbecourt verwijten als zij het artikel publiceerden auf *Gesuch der Militärverwaltung*? Op verzoek zal het zeker niet geweest zijn.

in zijn bureau aan de Louizalaan te Brussel. Nadat ze de « scherpste verwijten en de felste bedreigingen » hadden moeten aanhoren werden de twee journalisten onder gewapende bewaking genomen. Hummitzsch zei te handelen op bevel van hogerhand ⁽¹⁵⁰⁾. Ook Lambrechts en Wyndaele (deze laatste adjunct-algemeen-sekretaris van het VNV) werden dezelfde dag door de SD ontboden. Zij konden alleen maar verklaren dat het betwiste artikel zonder voorkennis van de VNV-leiding in *De Nationaalsocialist* verschenen was. Omstreeks halfvijf 's namiddags kwamen Deckmyn en Derbecourt vrij nadat Hummitzsch hun gezegd had dat ze nog van hem zouden horen. De volgende dag, 5 maart, begaven de twee zich naar Alveringem om de auteur van het artikel dat zoveel beroering had verwekt over hun wedervaren met de SD te informeren. Verschaeve schreef onmiddellijk een uitvoerige brief aan Eggert, waarin hij uiting gaf aan zijn pijnlijke verbazing. De in de tekst aangebrachte wijzigingen (« Vlaamse » en « Nederlandse » versie) waren van ondergeschikt belang, wendde hij voor. Ook dit schrijven vertrouwde hij zijn bezoekers toe met bedde het persoonlijk aan de geadresseerde te Brussel te bezorgen ⁽¹⁵¹⁾.

§ 3. Het onderhoud Himmler-Elias-Van de Wiele (29 februari-1 maart 1944)

Het verhaal van het incident om Verschaeves artikel heeft ons intussen wat op de feiten doen vooruitlopen. Laten wij nu terugkeren tot maandag 28 februari, datum waarop Elias, vol wantrouwen in de Germaanse politiek van de SS en met eisen op zak die hij wist voor Himmler onaanvaardbaar te zijn, de tocht naar diens mobiele hoofdkwartier ondernam ⁽¹⁵²⁾. In gezelschap van Van de Wiele, Jungclaus en Canaris vertrok hij met de nachttrein uit Brussel naar Berlijn. Opvallend is de afwezigheid van Reeder. Dat Himmler de *Militärverwaltungschef* niet had uitgenodigd ofschoon deze laatste er uitdrukkelijk om verzocht had ⁽¹⁵³⁾ betekende van zijnentwege een opzettelijk beledigende ongegeneerdheid waarmee hij duidelijk te kennen gaf de volgens hem « verantwoordelijke Duitse man » te Brussel ⁽¹⁵⁴⁾, tevens de beschermer van het VNV, kortweg te negeren. Canaris, wiens tweede ambtstermijn als chef

(150) Niet nader bepaald. De rechtstreekse hiërarchische overheid van Hummitzsch te Brussel was de chef van de *Dienststelle Sipo-SD*, die hij in die kwestie zeer waarschijnlijk genegeerd had. Een andere rechtstreekse hiërarchische overheid was de chef van het *Ami III (SD-Inland)* in het RSHA te Berlijn, Ohlendorf, of diens ondergeschikte voor *Volkstum*. Ambtelijk had Eggert niets te maken met Bergrers *Germanische Leitstelle*.

(151) Als noot 141. Het vervolg van het verhaal valt buiten het kader van deze studie. De controle door de censuur leidde tot een tijdelijk publicatieverbod van *De Nationaalsocialist* (van 20 mei tot 17 juni 1944). Het weekblad mocht opnieuw verschijnen op voorwaarde dat Deckmyn als hoofdredakteur vervangen werd door A. Mermans, reeds hoofdredakteur van *Volk en Staat*, uitgave B. (Nota van Elias, 28 juli 1944. Dit stuk werd ons bezorgd door dr. Deckmyn.)

(152) Voor de data, zie onze *Kanttekeningen* in *BTNG*, VII, 1976, p. 381-383.

(153) Verklaring van Reeder ter zitting van zijn proces, 20 oktober 1950.

(154) Ongeveer een jaar voordien, in zijn boze brief van 16 februari 1943, had Himmler Reeder verwijtend geschreven, zijn plicht als « de verantwoordelijke Duitse man » te Brussel niet te hebben nageleefd (*Bijdragen*, 5, december 1978, p. 32).

van de Sipo-SD te Brussel op 1 februari begonnen was, en Jungclaus waren wel van de partij omdat zij, na de terugkeer van Elias en Van de Wiele naar België, op hun beurt Himmler moesten ontmoeten. Over die tweede bespreking van de *Reichsführer-SS* later meer ⁽¹⁵⁵⁾. Elias wachtte een zware en ongelijke strijd aangezien hij tegenover Himmler en zijn medestanders met uitzondering van Canaris, alleen zou komen te staan.

De avond van de 29ste februari kwamen Himmler, Berger en Kaltenbrunner zich te Berlijn bij de vier uit Brussel vervoegen. Het gezelschap nam plaats in de speciale trein *Heinrich*, Himmlers mobiele hoofdkwartier. De eerste besprekingen vonden plaats gedurende de lange reis van Berlijn naar Salzburg in de nacht van 29 februari op 1 maart. Er volgde een tweede, korter overleg op woensdag 1 maart, 's voormiddags, toen Himmler eerst Elias, vervolgens Van de Wiele afzonderlijk ontving. Een nog kortere gemeenschappelijke audiëntie sloot de besprekingen af. Nog dezelfde dag vatte Elias de terugreis aan, alleen, en niet, zoals Van der Elst laat vermoeden, in gezelschap van Canaris, Jungclaus en Van de Wiele. Op donderdag 2 maart was de VNV-leider omstreeks de middag te Brussel terug.

Bij gebrek aan bronnen kan de geschiedschrijver de ontwikkeling van de gedachtenwisseling niet zo genuanceerd weergeven als hij het wensen zou. Anders dan bijv. voor het onderhoud van Mussert met Himmler begin juli 1943 ⁽¹⁵⁶⁾, bestaat er geen eigentijdse Duitse aantekening over de besprekingen Himmler-Elias-Van de Wiele, althans er is geen teruggevonden. De naoorlogse verklaringen van Elias en Van de Wiele gedurende de instructie van hun proces zijn in de eerste plaats pleidooien waarvoor, bij gebrek aan eigentijdse geschreven bronnen, de belanghebbenden een beroep moesten doen op hun uiteraard selectief werkend geheugen. Het minst vatbaar voor kritiek lijken de beknopte maar substantiële verklaringen van Elias die door Van de Wiele grotendeels bevestigd werden ⁽¹⁵⁷⁾.

Gedurende de lange nachtreis van Berlijn naar Salzburg leidde Himmler de bespreking in. Het was tijd, zei hij, om een einde te maken aan het geschil tussen het VNV en de DeVlag en een *modus vivendi* tot stand te brengen waaruit later een vergelijk, zoniet een verzoening groeien kon ⁽¹⁵⁸⁾. Volgens Elias sprak Himmler « met uitbundige lof » over Degrelle die hij « ten voorbeeld stelde ^(158bis) ». Daarna kwam Elias aan het woord ⁽¹⁵⁹⁾. De grond-

(155) In het slotartikel.

(156) IN 't VELD, *De SS en Nederland*, p. 1116-1137, dokument 432 en 433.

(157) Volgens Van der Elst had er gedurende de instructie van het proces-Elias een « konfrontatie » Elias-Van de Wiele plaats. Deze laatste zou de versie-Elias bevestigd hebben (VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 94, noot 32). Er is voorlopig geen spoor van een konfrontatie-Elias-Van de Wiele. Wel werden de twee verdachten afzonderlijk door de auditeur verhoord en bevestigde Van de Wiele de versie-Elias (vgl. *Kanttekeningen*, II, BTNG, VII, 1976, p. 390-392).

(158) Pv. Van de Wiele, 1 juni 1946 (Evdok).

(158bis) Onuitgegeven relaas van Elias.

(159) Vgl. pv. Elias, 27 juli 1946 en 26 februari 1947. Verder twee niet gedateerde maar waarschijnlijk in 1946 door Elias geredigeerde aantekeningen : *Onderhoud met Himmler en Onderhandelingen met de SS en de uiteenzetting van de feiten door auditeur Spanoghe in het proces-Elias*, p. 30 (Evdok). Verkeerdelijk beweert Van der Elst (*aang. art.*, p. 94) dat Elias vier voorwaarden stelde. Hij beperkte zich tot

lijnen van zijn betoog kan men enkel afleiden uit de drie voorwaarden tot verdere samenwerking waarmee hij besloot en die als eisen bedoeld waren (en die Himmler aldus ook begreep). 1) Een plechtige verklaring van Hitler zelf, van Himmler of van von Ribbentrop, minister van Buitenlandse Zaken ⁽¹⁶⁰⁾, waardoor de Vlamingen de waarborg kregen dat zij « in het toekomstige statuut van Europa als volk erkend zouden worden ⁽¹⁶¹⁾ ». 2) De ontbinding van de DeVlag of, tenminste, de beperking van haar aktiviteit tot het zuiver kulturele gebied. 3) De ontbinding van de Hitlerjeugd-Vlaanderen. Elias zei enkel een Duitse *Hitlerjugend*, bestemd voor kinderen van Rijksduitsers te kunnen aanvaarden. De VNV-leider plaatste zich, zoals hij het later zelf zei, « op het totalitaire standpunt ». Er was in Vlaanderen slechts plaats voor één politieke beweging : het VNV ⁽¹⁶²⁾.

Het valt op grond van zijn naoorlogse verklaringen moeilijk de kern van de uiteenzetting van Van de Wiele te vatten ⁽¹⁶³⁾. Over de « herordening van Europa » zou hij vooropgesteld hebben dat zij slechts mogelijk was « op de basis van het aanvaarden der nationaalsocialistische idee », die inhoudt « dat ieder volk zich zelfstandig en zonder druk van een ander volk » moet kunnen ontwikkelen. Doorslaggevend voor de plaats van de volken in het nieuwe Europa was niet hun oorsprong (!), « maar de geestelijke en materiële waarden welke iedere volksgemeenschap bezat en vrijuit zou mogen ontplooiën ». Van de Wiele zou besloten hebben met uiting te geven aan zijn overtuiging dat in het naoorlogse Europa, « een konglomeraat van Germaanse volken onder een Rijksleiding », Vlaanderen geroepen was mettertijd aan de spits te staan, « ja zelfs het lomere en loggere Duitse volk te overvleugelen ⁽¹⁶⁴⁾ ». Nuchter zou, volgens Van de Wiele, Elias toen opgemerkt hebben dat hij in de politiek rekening hield met de feiten ⁽¹⁶⁵⁾. Twijfel is gewettigd of Van de

drie (*Kanttekeningen*, II, in *BTNG*, VIII, 1976, p. 383-387). Op 16 april 1944 voerde Elias het woord te Gent voor de VNV-kaderleden van het arrondissement Gent-Eeklo over zijn onderhoud met Himmler. Van die toespraak is een niet getekend en evenmin gedateerd verslag bewaard gebleven dat deel uitmaakt van het persoonlijk archief van een lid van de NSJV. Lic. E. Verhoeyen bezorgde ons een fotokopie van het stuk, waarvoor hier onze dank.

(160) Elias vermoedde niet dat Hitler en Himmler geen schijn van zeggenschap van von Ribbentrop in de bezettingspolitiek duldden.

(161) Volgens de bewaarde samenvatting van Elias' rede van 16 april (zie noot 159) zou de VNV-leider zich ongeveer als volgt uitgedrukt hebben : « De erkenning door de hoogste Duitse instanties van onze volkse, Dietse opvatting (als inhoud van onze beweging), die onze volkse, Dietse toekomst waarborgt. Daarom moet er geen grens verdwijnen. » Op een andere plaats in die samenvatting heet het over het VNV : « Deze formatie diende erkend met haar programma : als een *volk* in de Germaanse gemeenschap opgenomen ; dus én met Noord-Nederland, welke ook de staatsgrenzen mogen zijn. »

(162) Pv. Elias, 27 juli 1946 (Evdok).

(163) Pv. Van de Wiele, 1 juni en 30 juli 1946 (Evdok).

(164) Als vorige noot. Dezelfde opvatting vindt men terug bij de Nederlandse nationaalsocialist Rost van Tonningen. Volgens een naoorlogse verklaring van Mussert zou Rost gezegd hebben er van overtuigd te zijn dat « ons volk zo superieur was, dat wanneer wij zouden opgenomen worden in het Duitse Rijk, wij binnen een generatie de leiding van het geheel zouden hebben. » (*Het Proces Mussert*, 's-Gravenhage, 1948, p. 134. Vgl. nog *Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen*, I, uitg. E. FRAENKEL-VERKADE, 's-Gravenhage, 1967, p. 80 en *IN 't VELD*, *De SS en Nederland*, I, 281-282.)

(165) Als noot 163.

Wiele, in aanwezigheid van Himmler, zulk een stoute en voor de Duitsers vernederende taal gesproken heeft als hij na de oorlog beweert. Is het denkbaar dat de *Reichsführer-SS* niet onmiddellijk met het argument van het getal gereageerd heeft? Hij had het wel tegenover Mussert gedaan. Toen deze zich op 8 juli van het vorige jaar verstout had in Himmlers hoofdkwartier te verklaren dat hij het niet eens was met de toekomstdroom van zijn gastheer: « een Germaans Rijk van Duitse natie », had hij onmiddellijk te horen gekregen dat zelfs de Hollanders en de Vlamingen samen niet konden opwegen tegen de 90.000.000 Duitsers, die nb. « de kern van het Germaanse Rijk zullen vormen »⁽¹⁶⁶⁾. In Van de Wiele's strijdschrift: *Op zoek naar een Vaderland*, verschenen in 1942, is er geen spoor van een mogelijke overheersende rol van de Vlamingen in het Rijk. Er is enkel sprake van de « leidende functie » van Duitsland in het geheel⁽¹⁶⁷⁾.

Op de door Elias gestelde voorwaarden antwoordde Himmler dat hij ze onaanvaardbaar achtte. Over de vorm van de zelfstandigheid kon nog geen uitspraak worden gedaan. Zorg voor de toekomst⁽¹⁶⁸⁾. Volgens Elias werd er niet uitdrukkelijk over politiek Groot-Nederland gesproken. Maar toen Himmler uitweidde over de Nederduitse volksgemeenschap van Duinkerke tot Königsberg⁽¹⁶⁹⁾ en zei dat de tijd van de kleine staten tot het verleden behoorde⁽¹⁷⁰⁾, meende Elias te mogen begrijpen dat de *Reichsführer* weigerde het Nederlandse volk als zelfstandig, met het recht op een eigen staatkundig bestaan, te erkennen⁽¹⁷¹⁾. Veelzeggend klonk Himmlers uitlating dat de Duitsers vanzelfsprekend nooit de monding van de drie grote stromen, Rijn, Maas en Schelde, zouden prijsgeven⁽¹⁷²⁾. (In mei 1942 reeds, tijdens een van zijn tafelgesprekken in zijn beperkte gastenkring, had Hitler verklaard dat de Duitsers ook nooit de sterk uitgebouwde stellingen langs de Kanaalkust zouden verlaten om zich terug te trekken binnen de smalle bocht in de

(166) IN 't VELD, *op. cit.*, p. 1117.

(167) J. VAN DE WIELE, *Op zoek naar een Vaderland*, Brussel, 1942, p. 63.

(168) Over die toekomst zou alleen Hitler beslissen. *Wie der Führer das Reich einrichtet, muss man ihm überlassen*, had Mussert begin juli 1943 uit de mond van Himmler vernomen (IN 't VELD, *op. cit.*, p. 1118).

(169) Die terminologie vindt men gedeeltelijk terug in een toespraak van Van de Wiele te Brussel tot het personeel van de centrale der DeVlag op 20 juli 1944. Volgens de persdienst van de DeVlag zei Van de Wiele toen: « Van Normandië tot Danzig moeten wij de Vlaams-Nederlandse eenheid, in samenhang met het Neder-Duitsdom en in samenwerking met het Grootgermaanse Rijk, vestigen. » (NCWO II, DeVlag, II, 7.)

(170) Volgens Canaris liet Himmler verstaan dat België als onafhankelijke staat na de oorlog van de kaart zou verdwijnen en van het Rijk deel uitmaken. Tot zijn ergernis zouden Van de Wiele en Elias negatief hebben gereageerd, de eerste voorzichtig, de tweede onbewimpeld (Canaris aan de schrijver, 6 september 1975). Het naoorlogse getuigenis van Canaris is niet voor controle vatbaar.

(171) Pv. Elias, 27 juli 1946 en de twee in noot 159 vermelde aantekeningen van Elias (Evdok).

(172) Himmlers uitlating over het mondingsgebied van de drie grote stromen wordt bevestigd door Van de Wiele, die echter precizeert dat enkel de bezetting van militaire steunpunten was bedoeld (Pv. Van de Wiele, 30 juli 1946. Evdok). Eigenlijk was Elias Himmler in zekere zin vóór geweest toen hij in april 1943 in een Dietse rede te Gent geproklameerd had: « Ons vaderland ligt in het mondingsgebied van onze drie grote stromen, het deltagebied der Nederlanden met Schelde, Maas en Rijn. » Vgl. nader *Kanttekeningen*, II, BTNG, VII, 1976, p. 389.

Noordzee (¹⁷³).) Voor 't overige zou Himmler wel het bestaan van een Nederlandse taal hebben toegegeven (¹⁷⁴). Terugkomend op Elias' voorwaarden hield hij zich op het standpunt dat er van een ontbinding van de DeVlag of van een beperking van haar aktiviteit tot het kulturele geen sprake kon zijn (¹⁷⁵). « U vraagt mij de zege », zou Himmler toen geantwoord hebben (¹⁷⁶). Het VNV en de DeVlag hadden elk hun eigen verdienste. Er was dus geen andere regeling denkbaar dan een parallelle aktiviteit met verdwijning evenwel, voor de duur van de oorlog, van openlijke wederzijdse bekamping. Op de vraag van Himmler aan Van de Wiele of hij er voor kon instaan dat de DeVlag het VNV niet meer zou aanvallen volgde terstond een bevestigend antwoord. Anders met Elias. Tot driemaal toe verzekerde de leider van het VNV persoonlijk wel bereid te zijn het verlangde bevel uit te vaardigen. Dat de leden hem op dit punt zouden volgen kon hij evenwel niet garanderen. Himmler, verbaasd : was het VNV dan geen autoritaire beweging ? Mogen wij Elias geloven, dan was zijn drieluudig neen niet ingegeven door een besef van zwakheid maar eenvoudig door « moedwil » (¹⁷⁷). Himmler vroeg nog of Elias bereid was zijn verbod voor de *Waffen-SS* te werven, in te trekken. Zonder aarzeling antwoordde Elias neen.

Tijdens het korte privé-onderhoud met Elias in aanwezigheid van Berger, de volgende dag (1 maart) 's voormiddags, zei Himmler (volgens Elias) « dat hij in zijn verwachtingen bedrogen was ». Hij zou in dat verband gezinspeeld hebben op de « invloed van klerikale kringen ». Elias verklaarde bereid te zijn het VNV te ontbinden zo Himmler daartoe het bevel gaf. Tegen zijn overtuiging in handelen kon hij niet. Himmler ging op Elias' suggestie niet in. Een ontbinding van het VNV was zaak van de VNV-leider. Om het gesprek te eindigen zou Himmler belerend nog voorgehouden hebben : men mag de strijd nooit opgeven, wie de sterkste zenuwen heeft, haalt het (¹⁷⁸).

Zeer weinig bekend is er over het onmiddellijk aansluitende privé-onderhoud tussen Himmler en Van de Wiele. Volgens deze duurde het maar enkele minuten. Himmler herhaalde dat hij Elias niet begreep. Van de Wiele

(173) A. HITLER, *Libres propos sur la Guerre et la Paix*, uitg. F. GENOUD, II, Parijs, 1954, p. 116. H. PICKER, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart, 1976 (nieuwe uitgave), p. 115.

(174) « Dr. Elias vertelde over zijn onderhoud met Himmler dat deze zegde dat wij geen apart volk waren, dat er geen verschil was met de Duitsers. Misschien kon er gepraat worden over het feit dat het Nederlands een andere taal was. » (Pv. P. Wijn-daele, adjunct algemeen-sekretaris VNV, 28 mei 1946. Edvok.) De Amerikaanse geschiedschrijver Knoebel beweert dat, volgens Himmler, het Vlaams slechts een Duits dialect was. Een andere « klankverschuiving » en het Vlaams zou zich tot Hoogduits ontwikkeld hebben. (S. KNOEBEL, *Racial Illusion*, p. 183. De schrijver vermeldt evenwel zijn bron niet.) Ook Goering zou, volgens Mussert, het Nederlands slechts als een Nederduits dialect beschouwd hebben. Maar voor Hitler waren Nederlands en Duits twee onderscheiden talen (*Het Proces Mussert*, p. 138).

(175) Pv. Van de Wiele, 1 juli 1946 en pv. Elias, 27 juli 1946 (Evdok).

(176) Volgens een brief van J. Olaerts, destijds burgemeester van Genk, aan Th. Brouns, VNV-gouwleider Limburg, 25 juli 1944. Olaerts noteerde die woorden uit de mond van Elias toen die, in april-mei, de Limburgse kaderleden uitleg kwam verschaffen over zijn onderhoud met Himmler (NCWO II, MGB/DJ, III).

(177) Als noot 171 en 175.

(178) Als vorige noot. Brief van Elias aan de schrijver, 19 november 1965 (Evdok).

drukte hij op het hart « alle twisten te vermijden en naar eendracht te streven »⁽¹⁷⁹⁾. Ook zou hij verklaard hebben het met hem eens te zijn aangaande de plaats van de volken in het naoorlogse Europa. Eigenlijk woog de taak van de DeVlag-leider minder zwaar dan die van de *Reichsführer-SS* : viel het inderdaad niet gemakkelijker vijf miljoen Vlamingen ervan te overtuigen dat zij, als Germanen, nog een leidende opdracht konden vervullen in het Germaanse Rijk, dan de negentig miljoen Duitsers, die slechts Grootduits dachten, tot Germanen op te leiden⁽¹⁸⁰⁾?

Tijdens de korte gemeenschappelijke audiëntie, waarop ook Berger en Jungclaus uitgenodigd waren, drong Himmler nogmaals aan op het vermijden van wederzijdse aanvallen en kwam hij met een geringe toegeving voor het VNV op de proppen : de *SS-Sturmbrigade Langemarck* zou voortaan het predikaat *Flämische* krijgen. Het is niet zeker of hij daarmee een wens van Elias vervulde of op een voorstel van Jungclaus inging. De eerste mogelijkheid lijkt de meest waarschijnlijke⁽¹⁸¹⁾.

Mengde ook Canaris zich in het zuiver politieke overleg gedurende de nachtreis van Berlijn naar Salzburg? Eigenlijk was hij daartoe niet bevoegd aangezien hij alleen voor deelneming aan een latere bespreking over de benoeming van een HSSPF te Brussel uitgenodigd was⁽¹⁸²⁾. Volgens een naoorlogs getuigenis van Elias zweeg Canaris en gaf hij de indruk slechts te fungeren als een waarnemer die zich op de achtergrond hield⁽¹⁸³⁾. Van de Wiele daarentegen herinnerde zich dat Canaris, anders dan Jungclaus en tegen Himmler in, het standpunt van de twee aanwezige Vlamingen verdedigde : men mocht de Belgen niet hard aanpakken⁽¹⁸⁴⁾. (Men verlieze niet uit het oog dat het hier om een naoorlogs getuigenis van Van de Wiele gaat.) Canaris is het gedeeltelijk met Van de Wiele eens : bij het begin van de nachtreis verdedigde hij, voorzichtig, de politieke linie van het bezettingsbestuur te Brussel. Himmler haalde toen heftig tegen hem uit. Waarna Canaris er het zwijgen toe deed⁽¹⁸⁵⁾. (Maar ook dit getuigenis is een naoorlogs en evenmin voor controle vatbaar als dit van Van de Wiele.)

Het zou interessant zijn te vernemen in welke sfeer de besprekingen verliepen. Volgens Canaris, die enkel oordelen kan over de nacht van 29 februari op 1 maart, heerste er geen gespannen verhouding. Alleen zou Himmler af en toe uitgevallen zijn tegen Elias⁽¹⁸⁶⁾. Het verdient nochtans

(179) Pv. Van de Wiele, 1 juni 1946 (Evdok).

(180) Himmler ontwikkelde hetzelfde thema tijdens zijn onderhoud met Mussert, 8 juli 1943 : *Es ist ganz klar, dass auch der Deutsche ein Germane werden muss, wobei Sie [Mussert] aber immerhin die 90.000.000 berücksichtigen müssen. Rein zahlenmässig wird sich das grosse Schwungrad der 90.000.000 viel schwerer in Bewegung setzen lassen, als das kleinere Rad der 9.000.000 Niederländer* (IN 't VELD, op. cit., p. 1122).

(181) *Kanttekeningen*, II, BTNG, VII, 1976, p. 390 en TB 27 (T-501, 106, 917).

(182) Hierachter, p. 137.

(183) Pv. Elias, 21 februari 1950 (Proc. Can., 0113).

(184) Pv. Van de Wiele, 21 februari 1950 (Proc. Can., 0194).

(185) Brief van Canaris aan de schrijver, 6 september 1975.

(186) Brief van Canaris aan de schrijver, 6 oktober 1975.

opmerking dat deze laatste daar geen gewag van maakt in zijn naoorlogse aantekeningen over de besprekingen met Himmler.

De *Reichsführer* achtte zich niet enkel, zoals hij het zelf bekende, in zijn verwachtingen omtrent Elias bedrogen. Hij ergerde zich zodanig aan diens weigerachtige houding dat hij op 1 maart, in de voormiddag, enkele uren na het nachtelijke overleg (de speciale trein stond toen nog in de buurt van Salzburg), Jungclaus en wellicht ook Kaltenbrunner van zijn voornemen in kennis stelde, de VNV-leider te doen aanhouden mocht hij, na zijn terugkeer in België, in zijn verzet tegen de SS-politiek volharden. Jungclaus (of Kaltenbrunner) bracht onmiddellijk Canaris op de hoogte. Volgens een naoorlogse aantekening van deze laatste zouden hijzelf en Jungclaus, op 1 maart, van Himmler mondeling het bevel ontvangen hebben, Elias in België aan te houden en naar Duitsland weg te voeren *indien* hij Himmlers *Anschluss*-politiek niet steunde ⁽¹⁸⁷⁾. Anders dan Van der Elst beweert ⁽¹⁸⁸⁾ is er nooit sprake geweest van een onmiddellijke aanhouding van de VNV-leider toen deze nog in Duitsland als Himmlers genodigde verbleef ⁽¹⁸⁹⁾. Men kan zich moeilijk voorstellen dat Himmler en de medewerkers die hem bij Salzburg omringden, Kaltenbrunner, Berger, Canaris en Jungclaus, zo'n politieke dwaasheid zouden hebben overwogen: Elias in Duitsland achter slot — dan zou Van de Wiele alleen naar België teruggekeerd zijn! Niet enkel in VNV-kringen zou de uitnodiging van Elias door Himmler als een valstrik zijn beschouwd.

In de kranten van 2 maart 1944 verscheen een DNB-bericht uit Berlijn, gedateerd van de vorige dag ⁽¹⁹⁰⁾. Het beperkte zich tot de blote mededeling dat de *Reichsführer-SS* de leider van het VNV en de landsleider van de DeVlag, in gezelschap van *SS-Obergruppenführer* Berger en *SS-Gruppenführer* Jungclaus, voor een gemeenschappelijke bespreking had ontvangen. Geen woord over de resultaten. Er waren er geen behalve de belofte van de twee Vlaamse leiders, wederzijdse aanvallen te vermijden en (magere troostprijs voor Elias) Himmlers toezegging de *SS-Sturmbrigade Langemarck* voortaan een Vlaamse eenheid te noemen. Politiek beschouwd had de vermoeiende reis de VNV-leider niets opgeleverd. Zonder het te kunnen voorzien had hij, door zijn verzoek om een gesprek, Himmler verrassend de gelegenheid in de hand gespeeld om opnieuw te proberen de medezeggenschap van de SS in de *Flamenpolitik* van het bezettingsbestuur op te dringen. De *Reichsführer-SS* had daarvan behendig gebruik gemaakt om een drievoudig resultaat te berei-

(187) Lijst van bevelen door Canaris ontvangen gedurende zijn twee ambtstermijnen te Brussel. Handschrift, niet gedateerd (waarschijnlijk 1946), door Canaris in de gevangenis geredigeerd. 1.) *Befehle Himmlers...* 2.) *Mündlicher Befehl vom 1.III.1944 (sowohl an Jungclaus als auch an mich) Dr. Elias zu verhaften u. ins Reich zu bringen, wenn er die von ihm [Himmler] gewünschte Anschluss-Politik Flanderns an das Reich nicht unterstützt.* (Proc. Can., 0157.) Canaris' getuigenis is het enige betreffende een door Himmler overwogen aanhouding van Elias in 1944. Er is geen reden om de geloofwaardigheid van Canaris op dat punt *a priori* in twijfel te trekken: zijn getuigenis raakt zijn proces niet.

(188) VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 95.

(189) Brief van Canaris aan de schrijver, 6 augustus 1975 en *Kanttekeningen*, II in BTNG, VII, 1976, p. 392-396.

(190) O.m. *Brüsseler Zeitung* en *Volk en Staat*.

ken. 1) Het volkstrekt negeren van de *Militärverwaltungschef* Reeder in een van zijn vitale bevoegdheden : de controle van de politieke kollaboratie in Vlaanderen. 2) Het uitdrukkelijk erkennen van de DeVlag als volwaardig politiek mededinger van het VNV dat aldus verder in het defensief gedrongen werd. 3) Het verzwakken van de positie van Elias in eigen gelederen aangezien de VNV-leider met lege handen voor zijn volgelingen verscheen. Hij zou kort daarop ervaren dat er in de politiek geen dankbaarheid te oogsten valt en dat sommige teleurgestelden hem verwijtend de *Versager* (de mislukkeling) zouden gaan noemen ⁽¹⁹¹⁾.

Het is niet zonder belang te vernemen hoe de Duitse propaganda enkele maanden later het resultaat van de besprekingen te Salzburg in een « streng vertrouwelijke » publikatie commentarieerde. In *Die Lage*, het orgaan van de leiding der Rijkspropaganda van de NSDAP en van Goebbels' ministerie van Volksvoorlichting en Propaganda, verscheen eind augustus 1944 een artikel onder de titel : *Der Reichskommissar in Belgien und Nordfrankreich* ⁽¹⁹²⁾. Zes weken voordien had de *Militärverwaltung* plaats moeten maken voor een *Zivilverwaltung*. In Vlaanderen, heet het in dit stuk, kwam het VNV « voor het Duitse belang niet meer in aanmerking » nadat zijn leider Dr. Elias geweigerd had in te gaan op het verzoek van de *Reichsführer-SS* met de DeVlag samen te werken op basis van een politiek eenheidsprogramma. Dr. Elias erkent immers geen « gemeenschappelijk Germaanse doelstelling ». Voor de Vlaamse bevrijding ziet hij slechts heil in een « Diets » burgerlijk klerikaal georiënteerd afzonderlijk programma (*Separatprogramma*) dat de oprichting van een eigen tussenstaat langs het Kanaal nastreeft ⁽¹⁹³⁾. Uit die door Goebbels geïnspireerde kommentaar mag men dus besluiten dat het VNV na Salzburg politiek had afgedaan voor de bezetter.

§ 4. Het onderhoud Himmler-Kaltenbrunner-Berger-Jungclaus-Canaris (1 maart 1944)

Op 1 maart 1944, enkele uren nadat Elias en Van de Wiele elk afzonderlijk ⁽¹⁹⁴⁾ op terugreis naar België waren vertrokken, voerde Himmler een tweede bespreking in zijn speciale trein, nog steeds in de buurt van Salzburg. Vier vooraanstaande politionele en politieke SS-gezagdragers namen er deel aan : Kaltenbrunner, chef van het RSHA ; Berger, chef van het *SS-Hauptamt*;

(191) TB 27 (T-501, 106, 911) en hierachter, p. 152.

(192) *Die Lage*, 23 augustus 1944, p. 9-10.

(193) *In Flandern musste der 'Vlaamsch National Verbond' für das deutsche Interesse ausscheiden, nachdem sein Verbandsführer Dr. Elias den Versuch des Reichsführers SS, den Nationalverband und die Deutsch-Flämische Arbeitsgemeinschaft auf ein einheitliches politisches Program zu einigen, daran scheiterten, dass Dr. Elias die Anerkennung einer gesamtgermanischen Zielsetzung verweigerte und statt dessen die flämische Befreiung lediglich für ein « dietsches » bürgerlich-klerikal orientiertes Separatprogramma beanspruchen wolle, das auf die Errichtung eines eigenen Zwischenstaates am Kanal abzielt.*

(194) Hiervóór, p. 131.

Jungclaus, Himmlers politieke vertegenwoordiger in België; Canaris, chef van *Sipo-SD Dienststelle* te Brussel. Anders dan de eerste bespreking die van grondlegend politieke aard was (de verhouding VNV-DeVlag) handelde de tweede over een taktische aangelegenheid: welke weg diende er gevolgd om geruisloos het jarenlange verzet van Reeder tegen de benoeming van een HSSPF in zijn ambtsgebied te breken?

Om het verloop van die tweede bespreking te begrijpen is het nuttig eerst de onmiddellijke achtergrond te belichten. Uit de bekende feiten blijkt dat Reeder goed geïnformeerd was omtrent Himmlers plannen, meer bepaald diens voornemen met Canaris en Jungclaus en hun respectieve chefs Kaltenbrunner en Berger, de *modus quo* van de benoeming van een HSSPF te Brussel te bespreken. Officieus, kwestie van fatsoen, had Canaris Reeder, zijn rechtstreekse chef te Brussel, laten weten dat Himmler hem verwachtte⁽¹⁹⁵⁾. Op 28 februari, enkele uren vóór zijn afreis naar Berlijn, had hij zelfs nog de *Militärverwaltungschef* te Brussel ontmoet en had die hem, volgens Canaris' naoorlogse versie, inlichtingen omtrent Himmlers plannen verschaft. Beiden waren het er over eens geworden dat de overwogen benoeming van Jungclaus, met politieke én politionele bevoegdheid, feitelijk zou neerkomen op het toekennen aan Himmlers vertegenwoordiger van de nagenoeg onbegrensde regeringsbevoegdheid in België, met uitzondering van de economie, een terrein dat de *Reichsführer* te gevaarlijk achtte. Reeder had zich afgevraagd of Himmlers beschermeling wel tegen zijn nieuwe taak opgewassen zou zijn. Om de *Reichsführer-SS* schaakmat te zetten had hij teruggegrepen naar Kaltenbrunn's compromisplan van eind 1943: als HSSPF te Brussel zal Jungclaus hem, *Militärverwaltungschef* Reeder, en niet *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen rechtstreeks ondergeschikt zijn. Slechts op die voorwaarde, had hij zijn gesprekspartner Canaris verklaard, was hij bereid Himmlers plan te aanvaarden. Waarop Canaris geantwoord had daarmee volledig in te stemmen⁽¹⁹⁶⁾.

Voordat we verder gaan zijn hier twee opmerkingen op hun plaats. 1) Ongeveer een jaar eerder had de *Militärverwaltungschef*, daarin door von Falkenhausen gesteund, in antwoord op Himmlers boze brief van 16 februari 1943 met ontslag bedreigd mocht er te Brussel een HSSPF worden aangesteld⁽¹⁹⁷⁾. Eind februari 1944 geeft hij uiting aan zijn bereidheid er een te aanvaarden op voorwaarde dat de indringer hem rechtstreeks ondergeschikt wordt — wat bewijst dat hij beseft niet meer over het nodige gezag

(195) Pv. Reeder 20 december 1949 (Proc. vF., 1739).

(196) Nota van Canaris: *Inbibierung der totalen Machtergreifung in Belgien durch Himmler*, Nijvel, gevangenis, 10 augustus 1946 (Evdok). — Enkele weken na zijn aanhouding door de Amerikanen in de buurt van Milaan (april 1945) had Canaris, tijdens verhoren door de Britse militaire inlichtingendienst, reeds gewag gemaakt van de hier behandelde feiten. Het eerste verslag van zijn belangrijk getuigenis is nagenoeg inhoudelijk identiek met zijn eigen nota van 10 augustus 1946. Dit verslag (niet door Canaris, enkel door de Britse ondervrager getekend) is slechts beschikbaar in een afschuwelijk stuntelige Franse vertaling waarvan sommige passages haast onvertaanbaar zijn (Proc. Can., 0097).

(197) *Bijdragen*, 5, december 1978, p. 42-43.

te beschikken om Himmlers vertegenwoordiger volledig te weren. 2) Het officieuze onderhoud tussen Reeder en Canaris op 28 februari stelt de persoonlijke en ambtelijke verhouding tussen de twee gesprekspartners in het licht, alsook hun feitelijke, in elk geval merkwaardige samenwerking tegen Himmler wat de benoeming van een HSSPF te Brussel betreft. Die vorm van samenwerking was niet zo uitzonderlijk. Zelfs tot Heydrich was het doorgedrongen dat hij te Brussel geen chef van de Sipo-SD kón benoemen die niet Reeders goedkeuring wegdroeg ⁽¹⁹⁸⁾. Niets bewijst dat zijn opvolger Kaltenbrunner er anders over gedacht heeft. Gedurende de instructie van zijn proces na de oorlog zou Reeder uitdrukkelijk bevestigen hoe voortreffelijk de samenwerking met Canaris en Ehlers was en hoe beiden hem geregeld vertrouwelijke documenten die van de SS uitgingen, ter inzage hadden bezorgd derwijze dat hij ervan op de hoogte was wat de SD en Himmler zelf tegen hem bekookstonden ⁽¹⁹⁹⁾.

Canaris was dus op 28 februari, 's avonds, in gezelschap van Elias, Van de Wiele en Jungclaus, uit Brussel naar Berlijn vertrokken. In de Duitse hoofdstad aangekomen op dinsdag de 29ste, 's voormiddags, had hij zijn drie reisgezellen voor een paar uren verlaten om zich naar het dienstgebouw van het RSHA te begeven en er zijn chef Kaltenbrunner op de hoogte te brengen van Reeders standpunt inzake de overwogen benoeming van Jungclaus te Brussel. Kaltenbrunner, die vooral een vreedzame oplossing van het konflikt-Himmler-Reeder nastreefde, had zijn instemming betuigd — zij het, volgens de naoorlogse versie van Canaris, met enige aarzeling ⁽²⁰⁰⁾. Zoals de lezer reeds weet spoorde Canaris dezelfde avond niet enkel met Elias, Van de Wiele en Jungclaus, maar ook met Himmler, Kaltenbrunner en Berger uit Berlijn naar Salzburg. Na het nachtelijke beraad in Himmlers speciale trein keerden Elias en Van de Wiele op 1 maart, rond het middaguur, naar hun land terug. Dezelfde dag — wij komen aldus tot ons vertrekpunt in de tijd terug — kwamen Himmler, Kaltenbrunner, Jungclaus en Canaris voor de

(198) *Bijdragen*, 3, oktober 1974, p. 37.

(199) Vgl. *Bijdragen*, 3, oktober 1974, p. 37, 54-56, 64, 77-79 en de memorie van Reeder van 4 april 1949, p. 23-27 (Proc. vF., 229). Dit laatste document bevat talrijke gegevens over de jarenlange op wederzijds vertrouwen gevestigde samenwerking tussen Reeder, Canaris en Ehlers tegen de regionale en de centrale diensten van de SD die het oor hadden van Himmler. De achtereenvolgende chefs van de *Dienststelle* van de Sipo-SD te Brussel, Ehlers en Canaris, bezaten de kwade roep « *Reederbörig* » te zijn. Reeder schrijft o.m.: *Der Leiter der Dienststelle der Sipo kannte die aggressive Tätigkeit des SD gegen den Militärbefehlshaber und die Militärverwaltung, billigte sie keineswegs; hat vielmehr öfters von dem Inhalt der Befehle [des RSHA] Kenntnis gegeben und mir auch die daraufhin befolgte Reaktion in Berlin mitgeteilt. Die Information war aber rein vertraulicher, privater Art. ... Die wichtigsten und für die Militärverwaltung interessantesten Berichte und Mitteilungen waren nicht die schriftlichen Vorlagen, sondern die vertraulichen Eröffnungen, die mir Kanaris (sic) und Ehlers mündlich machten... Wenn ich persönlich im RSHA vorsprach, war ich vorher von den Leitern der Sipo instruiert worden, was ich NICHT sagen möchte, mein Lob bedeutete Tadel im RSHA und umgekehrt.*

(200) Aldus Canaris in zijn nota van 10 augustus 1946 (noot 196). Viel het Kaltenbrunner echt zo moeilijk hetzelfde standpunt in te nemen? Het was tenslotte het zijne zoals hij het in zijn kompromisvoorstel van eind december had verwoord (hiervóór, p. 121).

tweede maal bijeen in de speciale trein die nog in de buurt van Salzburg gestationeerd stond.

Over die tweede bespreking, waarvan enkel Jungclaus' benoeming het voorwerp was, is jammer genoeg nog minder bekend dan over de eerste. De enig beschikbare bron is een naoorlogse aantekening van Canaris van 10 augustus 1946⁽²⁰¹⁾. Volgens dit stuk leidde Kaltenbrunner de bespreking in, waarbij hij evenwel niet over Reeders voorbehoud betreffende de positie van Jungclaus repte. Canaris vroeg daarop het woord. Zich tot Himmler richtend zei hij : Reeder verlangt dat Jungclaus als HSSPF *hém*, de *Militärverwaltungschef*, en niet von Falkenhausen, de *Militärbefehlshaber*, rechtstreeks ondergeschikt zal zijn. Himmler doorzag onmiddellijk het maneuver van Reeder. Bleek van woede schreeuwde hij : « Reeder beelde zich toch niet in dat hij in België veel gepresteerd heeft. De *Führer* is het met hem helemaal niet eens. Ik hoef de *Führer* nog slechts één woord meer te zeggen en Herr Reeder ligt languit op zijn snuit — voorgoed. Zeg hem dat hij aan Jungclaus onmiddellijk afstand doet van al de door mij verlangde bevoegdheden en dat ik u beveel hem mee te delen, een weigering als opstandigheid tegen mij te zullen beschouwen⁽²⁰²⁾. » Na deze uitval van toorn sprong Himmler recht. Met luider stemme voegde hij Canaris toe van hem, via Kaltenbrunner, ten spoedigste bericht te verwachten over Reeders bereidheid tot volledige kapitulatie. Aldus de naoorlogse versie van Canaris. Rekening houdend met Reeders taai verzet tegen de benoeming van Jungclaus, is die versie aanvaardbaar.

Zijn terugreis van Salzburg naar Brussel maakte Canaris, vervuld met de kwellende vraag : hoe zou hij de *Militärverwaltungschef*, zijn rechtstreekse chef aldaar, met de gepaste omzichtigheid en de vereiste takt informeren omtrent de beledigende opdracht van de *Reichsführer-SS*⁽²⁰³⁾ ? Na zijn terugkeer in Brussel op 4 maart aarzelde hij twee dagen, schrijft hij, alvorens zich bij Reeder aan te melden. In aanwezigheid van Heym, Reeders eerste politieke medewerker sinds de verwijdering van Thedieck uit het bezettingsbestuur in april 1943, bracht hij verslag uit over de bespreking met Himmler⁽²⁰⁴⁾. Hij zei dat deze laatste zijn bekende eis staande hield, verzweeg het brutale bevel, deelde evenwel voorzichtig maar voldoende duidelijk mee dat

(201) Als vorige noot.

(202) *Reeder soll sich nur nicht einbilden, in Belgien viel geleistet zu haben. Der Führer ist gar nicht mit ihm einverstanden. Ich brauche dem Führer nur noch ein weiteres Wort über Herrn Reeder zu sagen und er fällt der Länge nach auf die Schnauze und wird sich nie wieder erheben. Sagen Sie ihm, dass er nunmehr sofort die von mir verlangten Ämter an Gruppenführer Jungclaus abgibt und dass Sie von mir den Befehl haben, ihm zu erklären, jede Weigerung seinerseits als Angriff auf mich zu betrachten.* Volgens het verslag over het eerste verhoor van Canaris door de Britse militaire inlichtingendienst (hiervóór, noot 196) zou Himmler uitdrukkelijk gezegd hebben dat hij Reeder beval niet enkel als *Reichsführer-SS* maar ook als minister van binnenlandse zaken, functie die hij inderdaad sedert augustus 1943 bekleedde.

(203) Als noot 200.

(204) Affidavit Heym, 2 augustus 1948 (BAK, *All. Proz.*, 4, von Falkenhausen, 109).

de *Reichsführer* zich « tamelijk boos » (*ziemlich ungehalten*) had uitgelaten ⁽²⁰⁵⁾. Reeder antwoordde dat hij zijn standpunt handhaafde en geen afstand zou doen van enige bevoegdheid zolang hem dat niet uitdrukkelijk bevolen was ⁽²⁰⁶⁾. De volgende dag, 7 maart, ontwierp Canaris, in samenwerking met Heym, een telex voor Kaltenbrunner : Reeder, meldde hij, had zich in beginsel bereid verklaard (*quod non*) Himmlers bevel dadelijk op te volgen ⁽²⁰⁷⁾. Bij de toepassing waren nochtans onverwachte moeilijkheden gerezen. Heym lichtte Reeder over dit vertragsmaneuver in zonder evenwel, steeds volgens Canaris, van de vernederende opdracht aan deze laatste iets los te laten ⁽²⁰⁸⁾. Kaltenbrunner zou « uiterst verstoord » op de telex van Canaris hebben gereageerd. Canaris, nagenoeg de enig beschikbare bron, leert ons dat hij de volgende weken en maanden, samenwerkend met Heym, in speciale verslagen uitvoerig met de moeilijkheden allerhande die de verlangde overdracht van bevoegdheid steeds maar beletten, voor de dag is gekomen, bijv. dat Jungclaus niet over het nodige personeel beschikte en er dus een beroep gedaan zou moeten worden op de ambtenaren van de *Militärverwaltung*. Aldus slaagde hij erin Kaltenbrunner aan het lijntje te houden — tot in juli de *Militärverwaltung* verdween en plaats maakte voor een *Zivilverwaltung* met een *Reichskommissar*, geflankeerd door een HSSPF. « Ik kan in geweten verklaren », schrijft Canaris in zijn nota van 10 augustus 1946, « dat ik opzettelijk ook in deze aangelegenheid die voor Himmler zo belangrijk was, Kaltenbrunner misleid heb », een voorstelling van zaken die door Heym bevestigd wordt ⁽²⁰⁹⁾. Canaris beklemtoont dat zijn houding niet was ingegeven door persoonlijke animositeit tegen Jungclaus. Hij hield hem voor een

(205) De uitval van Himmler vindt men vermeld in twee memories van Reeder aan auditeur Wilmart, 4 april 1949, p. 27, en 2 mei 1949, p. 45 (Proc. vF., 229 en 352). Het spreekt vanzelf dat Reeder in die twee documenten parafraseert wat hij van Canaris had vernomen.

(206) Als noot 203.

(207) 15 maart 1943 meldde Canaris nog aan Schulz, chef van *Amt I* (personeel) in het RSHA : *Im übrigen scheint sich die Frage mit dem HSSPF nun zu klären. Der Militärverwaltungschef, Gruppenführer Reeder, hat den Wunsch geäußert, dem Reichsführer-SS nochmals seine Überlegungen vortragen zu dürfen. Ich nehme an dass dann alles schnell seinen weiteren Verlauf nehmen wird.* (Proc. Can., 0141.) Men moet dit verstaan als een stukje diplomatie van Canaris ?

(208) In zijn affidavit van 2 augustus 1948 (zie noot 204) beweert Heym dat Reeder wel degelijk op de hoogte was van Himmlers vernederend bevel. Volgens Canaris geraakte Reeder pas in mei 1949, gedurende de instructie van zijn proces, door een verklaring van Canaris volledig geïnformeerd over Himmlers brutale uitval (Pv. Canaris, 12 mei 1949. Proc. Can., 0142).

(209) Als noot 204. Ook Brunner, van de *Gruppe Polizei* in de *Militärverwaltung* te Brussel, bevestigt de versie-Canaris in een naoorlogs verslag (niet gedateerd, 1949 ?) : *Die Entwicklung der Polizeigewalt in Belgien während der deutschen Besatzung 1940-44. Ein Beitrag zu dem Verhältnis der Wehrmacht zur SS* (BAK, Alliierte Prozesse 4, von Falkenhausen, 109) leest men (p. 14) : *Im Frühjahr 1944... verlangte Himmler kategorisch die Einsetzung von SS-Gruppenführer Jungclaus als HSSPF. Standartenführer Canaris wurde mit der Uebermittlung dieser Forderung beauftragt. In dieser Situation erwarb sich Canaris dadurch ein beachtliches Verdienst um Belgien, dass er durch eine Hinbaltende, gefärbte Berichterstattung gegenüber dem eigenen Reichssicherheitshauptamt abermals die Dinge in die Länge zog. Zeer waarschijnlijk hield Brunner zijn informatie van Heym of van Reeder zelf. Deze laatste noteerde in de rand : *Ich habe Canaris damals gesagt, dass ich unter keinen Umständen mit den Wünschen Himmlers [een woord onleesbaar] würde, was auch folgen möge.* (Siehe Aussage Heym + Canaris).*

« fatsoenlijk man », die echter « alles deed wat Himmler wou ». Canaris had geen moeite gespaard om de toekomstige HSSPF voor te spiegelen welke buitengewone moeilijkheden hem te wachten stonden bij een zo plotselinge overname van Reeders belangrijkste bevoegdheden. Canaris' naoorlogse opmerking dat Jungclaus die argumentering slechts met tegenszin aanvaardde zal wel gegrond zijn ⁽²¹⁰⁾.

Hoe reageerde nu Reeder op die nieuwe aanval van Himmler? (Het zou de laatste zijn.) Volgens zijn naoorlogse versie, die men natuurlijk als een stuk pleidooi kritisch moet lezen ⁽²¹¹⁾, kwam hem 's *Reichsführers* vernederende eis « zo brutaal en taktloos » aan dat hij, « in toorn ontstoken » en zonder rekening te houden met zijn persoonlijk belang, zich tot Keitel richtte om zijn bescherming te vragen tegen Himmlers « poging tot chantage ». Hij kon, beweert hij in 1949, de veldmaarschalk, die Himmler reeds mondelinge toezeggingen had gedaan, op het nippertje nog overhalen zijn woord te slikken ⁽²¹²⁾. Die voorstelling van zaken lijkt wel wat aangedikt. Dat Keitel voor de *Reichsführer* zo gemakkelijk door de knieën zou zijn gegaan als Reeder het na de oorlog voorhoudt, is twijfelachtig. Als chef van het OKW had hij herhaaldelijk bewezen heftig gekant te zijn tegen de politionele en politieke machtsuitbreiding van Himmler in het bezette België en Noord-Frankrijk ⁽²¹³⁾. Aanvaardbaar is wel dat Reeder, ongerust na de voorzichtige maar voldoende duidelijke mededeling van Canaris over Himmlers verstoordheid, zich gehaast heeft andermaal een beroep te doen op Keitels bemiddeling en dat deze laatste de gevraagde steun verleend heeft — met succes overigens, aangezien Himmler weer zijn zin niet kreeg. De verklaring voor die mislukking moet dan ook gezocht worden in de afwijzing door Keitel, het handige manœvreren van Canaris ten opzichte van Kaltenbrunner en, niet het minst, de welwillende neutraliteit van de chef der *Parteikanzlei*, Martin Bormann, die de machtspositie van Himmler in het bezette België niet wenste versterkt te zien ⁽²¹⁴⁾.

Er blijft de belangrijke vraag : waarom legde Himmler begin maart zo'n ongeduld aan de dag om Jungclaus als zijn volwaardige vertegenwoordiger te Brussel benoemd te krijgen? Men begrijpt zijn stijgende misnoegdheid, zijn toornige uitval zelfs tegen de onwillige chef van de *Militärverwaltung* te Brussel die vergat dat hij ook, zij het slechts *ehrenamtlich*, *SS-Gruppenführer*

(210) Als noot 196.

(211) Hetzelfde geldt vanzelfsprekend ook voor de versie-Canaris. Canaris had er echter geen belang bij, tijdens de instructie van zijn proces, te verklaren dat hij Reeder niet volledig op de hoogte had gebracht van Himmlers vernederende opdracht. Of hij dat wel of niet deed doet eigenlijk weinig terzake. Die vernederende opdracht aan Canaris voor Reeder kan moeilijk betwijfeld worden. Zij lag in de logica van de ontwikkeling van de strijd Himmler-Reeder. Twee zware vernederingen waren de hier besprokene voorafgegaan : Himmlers boze brief van 16 februari 1943 (*Bijdragen*, 5, december 1978, p. 31-33) en het niet-uitnodigen van Reeder tot de besprekingen Himmler-Elias-Van de Wiele (hiervóór, p. 130).

(212) Memorie Reeder, 2 mei 1949, p. 45-46 (Proc. vF., 352).

(213) *Bijdragen*, 4, december 1976, p. 85, p. 132-133; 5, december 1978, p. 163 en de aldaar vermelde bronnen.

(214) Over de houding van Bormann, zie *Bijdragen*, 5, december 1978, p. 149.

was. Maar vanwaar die haast? Himmler wist toch dat begin januari al in beginsel besloten was tot de vestiging van een *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk en dat de HSSPF hem als het ware in de schoot zou vallen met de komst van de *Reichskommissar*, hoofd van het nieuwe bezettingsregime ⁽²¹⁵⁾. Maar zo begreep de *Reichsführer* het niet. Te Brussel wenste hij een HSSPF met algehele, d.w.z. politionele én politieke bevoegdheid. Om de *Germanische Arbeit* of de *Volkstumspolitik* van de SS tijdig aan veilige handen toe te vertrouwen was het dus geboden de benoeming van zijn beschermeling Jungclaus door te drukken nog vóór de komst van de *Reichskommissar*. De nieuwe gezagdrager zou zich aldus voor een voldongen feit geplaatst zien ⁽²¹⁶⁾. Die berekening viel verkeerd uit omdat Reeder, met de stille medewerking van het OKW, volstandig weigerde op Himmlers vernederende eis in te gaan. Daarop besloot de *Reichsführer* geduld te oefenen tot de vestiging van een *Zivilverwaltung* en de benoeming van een *Reichskommissar*. Een tweede mislukking, gevolg van een tweede misrekening, stond hem toen te wachten ⁽²¹⁷⁾.

II. NA SALZBURG (MAART-JULI 1944)

Na de besprekingen te Salzburg van 29 februari/1 maart 1944 zou de *Militärverwaltung* nog vier en een halve maand overeind blijven. Maar zij wist dat haar dagen geteld waren vermits reeds op 3 januari te Berlijn, in aanwezigheid van Reeder, de principiële beslissing gevallen was dat zij bij de eerste gunstige gelegenheid verdwijnen zou om plaats te maken voor een *Zivilverwaltung* met een *Reichskommissar* en een HSSPF. Zonder illuzies over het eindresultaat kon Reeder toen nog slechts achterhoedegevechten leveren waarbij hij zelfs de indruk gaf het VNV, zijn beschermeling, niet meer krachtig de hand boven het hoofd te houden.

Bij het onderzoek naar de ontwikkeling van de toestand na Salzburg moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds de reacties op het lagere niveau: de DeVlag, het VNV en Rex; anderzijds die op een hogere en op het hoogste niveau: het bezettingsbestuur, Himmler en Hitler. De lezer weze er nog eens aan herinnerd dat wij ons hier duidelijkheidshalve beperken tot de politieke aspecten van de ontwikkeling. De politionele komen pas in het volgende en laatste artikel ter sprake.

(215) Hiervóór, p. 122.

(216) Als noot 212, p. 41-42. Volgens Reeder was Himmler geen fel voorstander van een *Zivilverwaltung* met een *Reichskommissar*. Hij meende dat een HSSPF onder (of naast) een politiek zwakke *Militärbefehlshaber* aanzienlijk onafhankelijker zou zijn dan onder een *Reichskommissar* met bevoegdheid de HSSPF op het terrein van de *Volkstumspolitik* te bevelen. Tegen Reeder zou Himmler najaar 1942 gezegd hebben: *Meine Volkstumswünsche will ich in Belgien gesichert haben, die Polizei bekomme ich so wie so*. Dat moet aldus begrepen worden: de benoeming van een *Reichskommissar* te Brussel brengt automatisch via de HSSPF de politie uitsluitend onder mijn bevoegdheid; eer het zover komt moet ik echter, door de benoeming van een HSSPF, zekerheid hebben omtrent mijn *Volkstumspolitik*.

(217) Hierachter, p. 175.

§ 1. DeVlag, Verschaeve, het VNV

Voor de kennis van de gemoedstoestand van Elias en Van de Wiele en hun respectieve volgelingen onmiddellijk na het onderhoud met Himmler van eind februari-begin maart 1944 zijn weinig bronnen beschikbaar. Beide partijen leefden aanvankelijk het door de RFSS opgelegde zwijggebod zó stipt na dat een Duits dokoment die politieke diskretie als « ongewoon in Vlaanderen » boekstaafde ⁽²¹⁸⁾. Op de vraag wie in het Vlaamse kamp zich overwinnaar voelde en wie overwonnene, vindt men enkele schaarse, maar kostbare aanduidingen in verslagen van bevoegde bezettingsdiensten die ambtshalve goed geïnformeerd waren. In de DeVlag was men « niet tevreden met de ontwikkeling » omdat men er, zo rapporteerde Reeder althans, « een duidelijke beslissing en de erkenning als nationaalsocialistische partij had verwacht » ⁽²¹⁹⁾. Daar tegenover staat dat Himmler het bestaansrecht van de DeVlag als volwaardige politieke mededinger van het VNV erkend had toen hij besloot dat de strijd niet tot luwen zou komen door het uitschakelen van een der partijen. De besten zouden het halen ⁽²²⁰⁾ ! Wat het VNV betreft stelde de *Propaganda-Abteilung* vast dat « het ijzige stilzwijgen » van Elias na het perscommuniqué van 1 maart ⁽²²¹⁾ « uiterst ontvullend en ontgoochelend » had gewerkt op de niet partij-gebonden volgelingen en in de VNV-kringen die, als gevolg van het mislukken der besprekingen, een versterking van de Dietse strekking vreesden ⁽²²²⁾. De ontgoocheling veroorzaakte al spoedig « een zekere verlamming », ja zelfs « gelatenheid » ⁽²²³⁾. Ook Reeder gebruikte voor de houding van het VNV woorden als « beklemming », « vertwijfeling » en « verlamming » ⁽²²⁴⁾, welke Duitse karakterisering haar merkwaardige bevestiging krijgt in het hoofdartikel van J. Brans in *Volk en Staat* van 23 maart. De gezaghebbende hoofdredakteur die met kennis van zaken schrijft, geeft toe dat « de zenuwen van onze kameraden op de proef worden gesteld », dat er « sedert weken een drukkende windstilte heerst » en « in die gedrukte atmosfeer sommigen alle houvast verloren ». « Het is de periode van de grauwe nevel die de zon nog verborgen houdt », besluit hij hoopvol ⁽²²⁵⁾. De beklemmende bezorgdheid van de VNV-leiding

(218) Volgens een verslag uit Berlijn van 24 maart 1943 waarvan de oorsprong niet achterhaald kon worden (NCWO II, BDC III, Van de Wiele.)

(219) TB 27 (T-501, 106, 910).

(220) Kreeg Van de Wiele, na de besprekingen van eind februari-begin maart 1944, van Himmler de toezegging dat de DeVlag de organisatie was die in Vlaanderen nog een politieke toekomst had ? Van de Wiele beweerde het 20 juli op een receptie te Brussel ter gelegenheid van zijn 42e verjaardag. Volgens de persdeinst van de DeVlag verklaarde hij « in een schitterende improvisatie... dat sedert begin maart II. de beslissing is gevallen, dat de DeVlag wordt erkend als de enige organisatie welke de kracht bezit om het nationaalsocialisme in Vlaanderen uit te dragen » (NCWO II, DeVlag, II, 7).

(221) Hiervóór, p. 136.

(222) *Stimmungsbericht der Propaganda Abteilung Belgien für die Zeit vom 1. bis 29. Februar 1944*, 10 maart 1944, p. 2 (BAK, NS 19/1541 en T-175, 80, 260068).

(223) Als vorige noot over maart 1944, 8 april 1944, p. 1 (BAK, NS 19/1541 en T-175, 80, 260081).

(224) TB 27 (T-501, 106, 909). Voor een groot deel ontleende Reeder zijn beoordeling aan de verslagen van de *Propaganda Abteilung*.

(225) J. BRANS, *Onvoorwaardelijk vertrouwen in Volk en Staat*, 23 maart 1944.

klinkt nog na, twee maanden later, in een verklaring van Elias die hij zich bij het einde van een politieke rondreis door Vlaanderen opgelucht liet ontval-
len : « De Beweging staat nog sterker dan ik dacht ⁽²²⁶⁾. »

De luchtige noot is in een stroef verhaal ook wel eens welkom ; daarom mogen wij de lezer het oordeel van Berger niet onthouden. Hij meldde Himmler dat Reeder Elias na de terugreis ontboden had ⁽²²⁷⁾. De anders zo rustige marsboer, zo wist hij te vertellen, had zich danig opgewonden ⁽²²⁸⁾ omdat de VNV-leider geweigerd had in te gaan op de door de *Reichsführer* gestelde voorwaarden ⁽²²⁹⁾. Daarop zou Reeder, volgens Berger, die nb. de *Militärverwaltungschef* in maart niet eens ontmoet had, eindelijk tot het inzicht gekomen zijn dat de chef van het *SS-Hauptamt* toch gelijk had met zijn vroegere vaststelling als zouden Elias en het VNV « vanuit Rome geleid worden ⁽²³⁰⁾ ». Tekenend voor de verwaandheid van de man is ook deze uitlating : « Uit de aantekening over het onderhoud ⁽²³¹⁾ besluit ik dat Dr. Elias voor mij persoonlijk lichamelijke angst heeft. »

Anders dan voor Elias kwam, na de bijeenkomst met Himmler, voor Van de Wiele de vraag : wat nu ? niet aan de orde. Het was maar natuurlijk dat de DeVlag de kollaboratiepolitiek zou voortzetten. Van de Wiele had niets gevraagd en hij had niets verloren, integendeel. Van de twee Vlaamse leiders was hij dan ook de eerste die het kader van zijn groepering bijeenriep. Dat gebeurde te Kortrijk op 5 maart ⁽²³²⁾. Over die vergadering is niets meer bekend dan dat Van de Wiele geen details wilde meedelen over zijn besprekingen met Himmler. De marsrichting bleef ongewijzigd : onvoorwaardelijke trouw aan het nationaalsocialisme, het Rijk en de *Führer* ⁽²³³⁾. Van de Wiele

(226) K. LAMBRECHTS, *Een tocht van de Leider door Vlaanderen in Volk en Staat*, 26 mei 1944. Elias legde die verklaring niet af in het openbaar maar in een gesprek met Lambrechts die er, als algemeen propagandaleider van het VNV, door middel van de pers ruchtbaarheid aan gaf.

(227) Berger aan Himmler, 18 maart 1944 (BAK, NS 19/neu 919).

(228) Reeder was afkomstig uit een boerengeslacht uit Sleeswijk-Holstein. Anders dan Berger hier beweert was Reeder in de persoonlijke omgang geen rustig maar eerder een opvliegend temperament. (Brief van prof. em. dr. F. Petri aan de schrijver, 7 september 1979). Beheerst was hij wel in zijn verslagen en in zijn brieven aan Himmler.

(229) Volgens Berger waren de drie door Himmler gestelde voorwaarden : 1) godsvrede VNV-DeVlag ; 2) strijd tegen het bolsjewisme ; 3) trouw aan de *Führer*. Uit het beschikbare (onvolledige) materiaal blijkt niet dat de kwestie van de trouw aan Hitler gesteld werd.

(230) De beheersing van het VNV door de katholieke kerk is een van de lachwekkende doodoeners in de argumentering van Berger. Vgl. *Bijdragen*, 5, december 1978, p. 90.

(231) De aantekening waarvan Berger hier gewag maakt, niet aangetroffen. Men vraagt zich af hoe in dit stuk Elias' lichamelijke angst voor Berger tot uiting zou gekomen zijn.

(232) Ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de moord op Jan Acke, zaakvoerder van de Uitgeverij Steenlandt die drukwerk verrichtte voor de DeVlag en de *Propaganda Abteilung Belgien*.

(233) TB 27 over maart 1944 (T-501, 106, 913-914) en Anna SOENTGEN, *Zeittafel bedeutsamer Begebenheiten aus den Gebieten Politik, Volkstum, Kultur und Verwaltung der Militärverwaltung in Belgien* (BAK, All. Proz. 4, von Falkenhausen, 51). *Fräulein Söntgen*, sekretaresse van von Craushaar en na de ontruiming van België ook van Reeder, stelde die tabel op ten gerieve van de advocaten van Reeder in juli-augustus 1949.

sprak in dezelfde zin een week later op drie gewestvergaderingen van de DeVlag in Limburg. Uit het bewaard gebleven uiterst beknopte verslag blijkt dat hij toen ook het vraagstuk van de tactiek behandelde ⁽²³⁴⁾. Hoofdzaak was, hield hij voor, talrijke kaderleden uit het VNV te winnen « die wij op het gepaste ogenblik zullen moeten inzetten ». Kennelijk hoopte hij op een verzwakking, zoniet de verdwijning van het VNV, « dat nu zijn laatste kans kreeg ». Hij vermoedde dat Elias het VNV wenste te ontbinden maar dat de leiding ⁽²³⁵⁾ hem daarin niet zou volgen. Wij dienen, zo luidde zijn besluit, « de goeden uit het VNV naar ons toe te halen », zonder het VNV zelf aan te vallen ⁽²³⁶⁾.

Van maart 1944 tot het einde van de bezetting zou de DeVlag niet meer met enige noemenswaarde groots opgezette politieke aktiviteit ten tonele verschijnen — tenzij dan voor de werving van Oostfrontvrijwilligers. Hetzelfde geldt voor het VNV, dat bovendien bij die werving volstrekt achterwege bleef. In beide groeperingen ging men zich voortaan hoofdzakelijk toeleggen op de inwendige organisatorische versteviging door bijv. beperkte lokale of gewestelijke vergaderingen en ideologische scholing ⁽²³⁷⁾. Verklaring voor die afnemende aktiviteit ligt voor het VNV in de al vermelde ontmoediging en berusting, voor het VNV en de DeVlag beiden (en ook voor Rex) in de stijgende door het verzet uitgeoefende terreur waaraan kollaborateurs en van kollaboratie verdachte personen blootgesteld waren ⁽²³⁸⁾. Later meer daarover ⁽²³⁹⁾. Belangrijk in het kader van ons onderwerp is de ontwikkeling van de verhoudingen in de Vlaamse kollaboratie zelf. Een veelzeggend element daarin : het kontakt van Van de Wiele met Verschaeve.

Dadelijk na zijn terugkeer uit Duitsland zal Van de Wiele (mondeling of per brief) Verschaeve op de hoogte hebben gebracht. Deze zorgde er ook dadelijk voor dat zijn zegsman zich in een lovend antwoord mocht verheugen. Dit is van 10 maart gedateerd en alleen beschikbaar in een Duitse vertaling die, waarschijnlijk in opdracht van de DeVlag-leider, ten gerieve van Berger en Himmler gemaakt werd en de bekende stijl van de schrijver trouw tot uitdrukking brengt ⁽²⁴⁰⁾. « Waarheid is een groot goed en men moet er zich om verheugen », zo vangt Verschaeve zijn brief aan. « Maar licht ware beter

(234) Van de Wiele voerde op 12 maart achtereenvolgens het woord voor de gewestvergaderingen van de DeVlag te Leopoldsburg, Overpelt en Maaseik (Evdok).

(235) Van de Wiele had het over de Raad van Leiding van het VNV. Het is een feit dat Elias nooit die Raad samenriep. Bedoeld wordt de Algemene Raad van het VNV, samengesteld uit kaderleden tot het niveau van de arrondissementsleider.

(236) Vgl. de brief van Verschaeve aan Van de Wiele, 10 maart 1944.

(237) Vgl. TB 26 en 28 (T-501, 106, 728 en 975). Omzendbrief van de VNV-Leiding nr. 13 aan de arrondissementsleiders, 15 mei 1944. De eerste alinea luidt aldus : « Door de huidige omstandigheden en de gespannen toestand dringt zich voor de arrondissementsleiders de noodzakelijkheid op, steeds meer in rechtstreeks kontakt te komen met hun kaderleden. » (Evdok). Volgens het in noot 218 vermelde verslag uit Berlijn van 24 maart 1944 *hält auch die DeVlag sich in rein politischen Dingen weit mehr zurückhaltend als bisher der Fall war* (NCWO II, BDC, Van de Wiele).

(238) TB 26 (T-501, 106, 713-714 en 740).

(239) In het slotartikel.

(240) Verschaeve aan Van de Wiele, uit Alveringem, 10 maart 1944 (BAK, NS 19/251, folder 85 en T-175, 68, 2584711-12).

geweest en glans het beste », gaat hij voort. Daarop volgt een strenge kritische passus over Elias. « Naar ik van u vernam heeft Vlaanderen met zijn 'representative men' ⁽²⁴¹⁾ niet geschitterd. Er blijft dus niets meer dan de gedempte vreugde omdat er toch klaarheid gekomen is. Omwille van zijn vele schone mensen had het VNV beter verdiend dan de onmanlijke ⁽²⁴²⁾ en onduidelijke ⁽²⁴³⁾ houding van zijn leider. Maar juist die onklare houding bracht klaarheid. Nu weet men dat er van deze man en zijn staf politieke berekenaars geen toekomst en geen heil voor ons volk te verwachten valt. Hij heeft zichzelf in de grond geboord. Mochten de talrijke goeden onder zijn aanhangers hem nu verlaten en de enig opbouwende arbeid aanvangen die ons volk nog optillen kan : vechten en werken. Kijken hoe de haas loopt is laf... Dat zij in godsnaam vechten en werken, werken voor Duitsland of tenminste tegen het bolsjewisme ⁽²⁴⁴⁾. »

Kiezend voor Van de Wiele koos Verschaeve tegen Elias. Er was geen middenweg. Verschaeve zelf schreef het onverbloemd : « Gij wordt dus onze man. Ik groet u als zodanig vol hoop en vertrouwen. Wees dus man en schenk ons mannen. Onze manlijke kamp van heden wordt eens het kapitaal waaruit de komende geslachten leven putten ⁽²⁴⁵⁾. » Wat echter met de « Dietsers » (aanhalingstekens van Verschaeve) van het Eedverbond en van *De Nationaalsocialist* ? « Zij zullen u volgen zodra zij u beter hebben leren kennen, want het zijn geen egoïsten, maar eerlijke idealisten. Hun volk ! Germanië ! Dat zijn de stralen van hun ideaal waarvoor ze bereid zijn de echte, ook de hardste weg te gaan. » Geruststellend liet Van de Wiele raadsman daar nog op volgen dat zij, die Dietsers, zich sterk met Duitsland verbonden voelen, « maar zij laten toekomst wat toekomst is. Zo zijn ze, in welk vals daglicht het VNV ze ook moge plaatsen. Meer woorden daarover zijn nutteloos ⁽²⁴⁶⁾. »

Hartversterkend voor Van de Wiele luidde de slotalinea : « Ik wens u

(241) Meervoud. In de Duitse vertaling staat : *mit seinen 'representative men' (in seinen Vertretern)*. Blijkbaar bedoelde Verschaeve Elias en « zijn staf politieke berekenaars ».

(242) Laffe ?

(243) Duitse vertaling : *linienlose Haltung*.

(244) In de Duitse vertaling aldus : *Er hat sich selbst in den Grund gebohrt. Möchten die vielen guten unter seinen Anhängern ihn jetzt verlassen und die einzig aufbauende Arbeit anfassen, welche unser Volk wieder hinausbringen kann : Kampf und Arbeit. Sehen wie der Hase läuft, ist feige. Dass sie in Gottes Namen kämpfen und arbeiten, und arbeiten mit Deutschland oder mindestens gegen den Bolsjewismus !*

(245) *Sie werden also unser Mann. Ich grüsse Sie voller Hoffnung und Vertrauen als solchen. Seien Sie deshalb Mann und geben Sie uns Männer. Unser Männerkampf (männlicher Kampf) von heute, wird einmal zum Kapital, woraus die kommenden Geschlechter Leben schöpfen.*

(246) *Was die sogenannten 'Dietscher' des Eidverbandes betrifft und die vom 'Nationalsozialist', die werden Ihnen folgen, sobald sie Sie besser kennengelernt haben, denn sie haben keinen Egoismus, sind ehrliche Idealisten. Ihr Volk ! Germanien ! sind die beiden Strahlen ihres Ideals, für das sie die echten, auch die härtesten Wege zu geben bereit sind ... Sie lassen, was Zukunft ist, Zukunft bleiben ... So sind sie, in welch falschem Licht der VNV sie auch stellen möge. Doch mehr Worte darüber halte ich für zwecklos.*

veel heil en goede moed in uw zware en schone taak. Al de zedelijke steun die ik u geven kan, zal ik u geven. God zegene en beware u ⁽²⁴⁷⁾. »

De leider van de DeVlag bezorgde Verschaeve's brief aan Berger. De chef van het *SS-Hauptamt* jubelde : Verschaeve zet zich duidelijk af van Elias ! Dat is « het eerste sukses van de stap der *Flandernfürsten* bij de *Reichsführer* », schreef hij een tikje smalend, ook voor zijn volgeling Van de Wiele ⁽²⁴⁸⁾. De invloed van Verschaeve in het VNV is groot, ging Berger verder. Veel VNV'ers zullen nu ontslag nemen en bij de DeVlag aansluiten, hoopte hij (hetgeen niet gebeurde). Tevreden mocht Berger al zijn toen hij op 29 maart vernam dat Himmler op de brief aangaande Verschaeve « *sehr gut* » genoteerd had ⁽²⁴⁹⁾.

Evenals het artikel *Aan Vlaanderen in 1944* werpt het antwoord van Verschaeve aan Van de Wiele het volle licht op zijn gedachtengang in dit jaar. In zijn geschrift van begin februari had hij nog naar een evenwicht tussen het VNV en de DeVlag gezocht ⁽²⁵⁰⁾. Een maand later doet hij, op grond van door Van de Wiele verstrekte eenzijdige informatie, de balans zwaar doorslaan ten koste van Elias, wiens standpunt te kennen hij niet eens heeft geprobeerd. Hij schrijft hem met zijn staf « politieke berekenaars » definitief af zonder daarom zijn vertrouwen in de gewone VNV'er te verliezen. Zonderling genoeg : *tegelijktijd* stelt hij zijn hoop op Van de Wiele, die Dietsland verwerpelijk acht — Verschaeve kon het weten ⁽²⁵¹⁾ — en op de radikale Dietzers van het Eedverbond en *De Nationaalsocialist* die, in tegenstelling tot de DeVlag-leider, nimmer 'op zoek naar een vaderland' waren. « Voor sommige oude en vertrouwde vrienden wordt, vooral van het jaar 1943 af, de houding van Verschaeve onverklaarbaar », zo schrijft zijn biograaf Vansina ⁽²⁵²⁾. Er is geen ander woord. Want wanneer Verschaeve in maart 1944 Van de Wiele vol hoop als « onze man » begroet en zegent, dan heeft hij zich

(247) *Ich wünsche Ihnen viel Heil und guten Mut in Ihrer schweren und schönen Aufgabe. Alle moralische Unterstützung, welche ich Ihnen geben kann, werde ich geben. Gott segne und bewahre Sie.* Toen de bekende jezuïtenpater Van Opdenbosch op bezoek bij Verschaeve « afkeurend » sprak over Van de Wiele, onderbrak Verschaeve : « Van de Wiele ? 't Is ne mens mee 'n herte, en mensen mee 'n herte zijn goeie mensen. » (A. DE BRUYNE, *Hendrik de Man, Cyriel Verschaeve, De Panne*, 1964, p. 243).

(248) Berger aan Himmler, 23 maart 1944 (BAK, NS 19/251, folder 85).

(249) Brandt namens Himmler aan Berger, 29 maart 1944 (BAK, als noot 248). In zijn positieve waardering werkte Himmler met *gut* en *sehr gut*.

(250) Hiervóór, p. 129.

(251) VAN DE WIELE, *Op zoek naar een Vaderland*, Brussel, 1942, p. 58 : « Er komt geen Dietse staat. Er kan geen Dietse staat komen omdat hij er niet komen mag. » Om « eens en voorgoed » een einde te maken aan « iedere dubbelzinnigheid » wenste Van de Wiele in zijn rede van 29 augustus 1943 op de Vlaams-Duitse kultuurdagen te Brussel twee duidelijke verklaringen af te leggen. De eerste betrof Dietsland. Van de Wiele zei toen : « Moest ik staats denken... en voor Vlaanderen de keuze hebben tussen... de bleekneuzige kleinstaatse oplossing van een Dietse staat... en de aanhechting zonder meer bij Duitsland — bij God, ik zou voor Vlaanderen deze aanhechting, deze *Anschluss* verkiezen... ». Van de Wiele liet er echter onmiddellijk op volgen dat zijn verklaringen niets meer waren dan « een stoot in het ijle gezwets van zoveel bewuste of onbewuste misleiders » (*De Vlag*, VI, 2, september 1943, p. 68).

(252) VANSINA, *Verschaeve getuigt*, p. 789.

al door zijn vriend Geerardijn laten overhalen de Dietse Eed van Trouw te zweren ⁽²⁵³⁾. Niemand mag er zich over verwonderen dat Verschaeve, « hoe- wel aan geen partij gebonden, ... door de DeVlag en de SS-organisaties als een hunner werd beschouwd ⁽²⁵⁴⁾ ». Hij zelf gaf er reden toe ⁽²⁵⁵⁾. Verre van boven de politiek te staan (*überpolitisch*), zoals Reeder beweerde ⁽²⁵⁶⁾, liet Verschaeve zich tegelijkertijd politiek engageren door twee tegenstrijdige strekkingen : de Dietzers aan de rand van het VNV (meer tegen dan voor) en de DeVlag. De geschiedenis van zijn artikel *Aan Vlaanderen in 1944* be- wijst het in een notedop. Of hij zich toen, in februari-maart 1944, die tegen- strijdigheid ten volle bewust was en, zo ja, wat hem dreef behalve het streven naar eenheid in de gelederen van de Vlaamse kollaboratie en naar het vormen van « één massa van al wat Nederlands is » om zich te verdedigen tegen een Duitse massa ⁽²⁵⁷⁾ — dat zijn vragen die voorlopig onbeantwoord moeten blijven ⁽²⁵⁸⁾. Een milde verklaring voor de houding van de priester-politicus ligt misschien in hetgeen Reeder Verschaeve's « lichtgelovigheid en hulpvaar- digheid ook in politieke zaken » noemt ⁽²⁵⁹⁾.

Op 2 maart was Elias, met lege handen, uit Salzburg in Brussel terug. De vraag was toen onafwendbaar : heeft het nog zin de politiek van kollabo- ratie met de *Militärverwaltung* voort te zetten ? (Die met de SS en gecamoe- flecteerde SS-diensten was al sedert 14 augustus 1943 stopgezet.) Volgens Van der Elst, die het als advocaat van de VNV-leider en de erfgenaam van zijn schriftelijke nalatenschap weten kan, was de beslissing voor Elias al onmid- dellijk na het onderhoud met Himmler gevallen : gedaan ermee ⁽²⁶⁰⁾. Waar- om hij, na raadpleging van niet nader genoemde « vooraanstaande en gezag-

(253) TB 26 (T-501, 106, 700 en 723).

(254) VANSINA, *op. cit.*, p. 789.

(255) Verschaeve schrijft wel : « Politiek is voor mij 't veel mindere. Dat men aan politiek bij mij denkt, ligt aan 't gerucht dat men rond mijn naam maakt. » (VANSINA, *op. cit.*, p. 790.) Gaf Verschaeve zelf niet genoeg aanleiding daartoe ?

(256) TB 26 (T-501, 106, 707).

(257) « Een massa kan zich best tegen een massa verdedigen. Daarom streefde ik ernaar van al wat Nederlands is één massa te maken... In massa's werkt de massa volgens haar grootheid. Daarom is de Nederlandse eenheid, van den Dollart tot de Somme, een leus die tegenover een overwinnend Duitsland en, in nog veel grotere nood te- genover de Geallieerden, moet standhouden ; zij en ook de bevrijding van Zuid- Arika zijn een. » (VANSINA, *op. cit.*, p. 175.)

(258) Elementen van een antwoord zal men wellicht vinden in de nog onuitgegeven en verspreid bewaarde brieven van Verschaeve in oorlogstijd. Een wetenschappelijke uitgave zou een belangrijke bijdrage leveren tot de geschiedenis van de politieke kollaboratie in Vlaanderen.

(259) Verschaeve, *der als leichtgläubig und hilfsbereit auch in politischen Sachen bekannt ist*, schrijft Reeder begin mei 1944 (TB 28, T-501, 106, 974).

(260) VAN DER ELST, *Dr. Elias als Leider van het VNV in Bijdragen*, 3, oktober 1974, p. 95. Reeds op 31 augustus 1943, onmiddellijk na de Vlaams-Duitse kultuurdagen (zie noot 251), had F. Wildiers, destijds goeverneur van Antwerpen, in een brief aan Elias, erop aangedrongen « de eis tot handhaving onzer politieke en kulturele autonomie » scherp te stellen en « een einde te maken aan de kollaboratie ». De ge- legenheid « moet dankbaar worden aangegrepen om het vertrouwen in de Beweging te herstellen », meende Wildiers (Evdok).

hebbende strijdgenoten ⁽²⁶¹⁾ », op die beslissing terugkwam en de band ook met het bezettingsbestuur niet doorknipte, is inderdaad « een van de meest prangende vragen » ten aanzien van het beleid van Elias, waarop men voorlopig ook het antwoord moet schuldig blijven ⁽²⁶²⁾. Laten wij hopen dat Van der Elst, op grond van het materiaal dat hem ter beschikking staat, ons in zijn politieke biografie van de VNV-leider afdoend uitsluitsel zal bezorgen.

Wanneer Elias precies besloot de strijd tegen de DeVlag niet op te geven (want daarop kwam het voortzetten van de kollaboratie met de *Militärverwaltung* neer), valt maar bij benadering uit te maken. Op 25 maart riep hij de Algemene Raad van het VNV te Brussel bijeen om zijn beslissing te motiveren. De grondbeginselen van de beweging blijven ongewijzigd, zei hij. « Wie ooit gedacht heeft dat de werking van het VNV op een beginselverloochening kon uitlopen, kent onze Beweging niet », schreef Brans in een redactionele kommentaar met de sprekende titel : « Wij handhaven ⁽²⁶³⁾. » Kort daarop, begin april, ondernam Elias een wekenlange politieke tocht door Vlaanderen ⁽²⁶⁴⁾. In gesloten vergaderingen waarop alleen de kaderleden van het bezochte arrondissement uitgenodigd waren, bracht hij zijn partijgenoten over de bespreking met Himmler op de hoogte en rechtvaardigde hij de beslissing het VNV niet te ontbinden. Reeder tekent in dat verband aan, alsof het hem verveelt, dat Elias telkens met « zijn oud verwijt » uitpakte : « de

(261) VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 95. In een samenvatting van Elias' toespraak van 16 april 1944 te Gent (hierachter, p. 151) leest men : « Ik heb met vooraanstaande Vlamingen uit de kringen van het VNV, maar die geen lid waren van het VNV, twee mogelijkheden overwogen ». Bedoelde Elias met die vooraanstaande Vlamingen o.m. Leemans en Romsée ? Zeer waarschijnlijk.

(262) Als vorige noot. Van der Elst (p. 96-97) somt de overwegingen op die voor Elias beslissend waren om de kollaboratie toch voort te zetten. Het besef dat er voor de kollaborateurs in maart 1944 geen weg terug meer was, lijkt de meest aanvaardbare. Weinig geloofwaardig daarentegen is de overweging ontleend aan de zogenaamde 'derde hypotese', althans zoals men die kent in de versie-Elias-Van der Elst : « Bij een vrede door overleg in het Westen en van een ontruiming van de bezette gebieden in West-Europa zonder voorafgaande of gelijktijdige ontschepping van geallieerde strijdkrachten [kursivering van ons]... zou er een machtsledige ruimte ontstaan waarbij het gevaar van een communistische machtsgreep groot geacht werd... In deze 'derde hypotese' moest het VNV zijn macht, waarbij vooral gedacht werd aan de Zwarte Brigade, de Wachtbrigade, de Vlaamse eenheden van het NSKK — in stand houden om, in samenwerking met de ordestrijdkrachten, waarover Romsée en zijn bondgenoten beschikten, de orde te handhaven en een opstand te onderdrukken. » Zie onze kritiek in *Kanttekeningen*, II (BTNG, VII, 3-4, p. 396-400). Men hoeft geen deskundige te zijn om te begrijpen dat de 'derde hypotese' militair beschouwd niet gegrond was. Daar komt nog bij dat de Rijkswacht (die deel uitmaakte van de « ordestrijdkrachten waarover Romsée en zijn bondgenoten » dachten te beschikken), volgens Van Coppenolle, die als korpskommandant met kennis van zaken oordelen kon, in juni 1944 voor amper 30 % betrouwbaar was (*Meldungen aus Belgien und Nordfrankreich* van de Sipo-SD te Brussel, 12/1944 over de periode 1-15 juni 1944, p. 29. NCWO II). De 'derde hypotese' moet veeleer worden beschouwd als een begrijpelijke poging tot rechtvaardiging van Elias' besluit, de kollaboratie ook na het teleurstellende onderhoud met Himmler voort te zetten.

(263) *Volk en Staat*, 26-27 maart 1944. Brans ontleent waarschijnlijk de kop van zijn artikel aan de woorden van Elias in zijn uiteenzetting voor de kaderleden van de arrondissementen (vgl. noot 267). Zie nog het *Stimmungsbericht der Propaganda Abteilung Belgien*, 8 april 1944 (BAK, NS 19/1541) en de tabel van *Fräulein Söntgen* (hiervóór, noot 233).

(264) Die tocht eindigde eind mei. Vgl. het in noot 226 aangehaalde artikel van K. Lambrichts, *Een tocht van de Leider door Vlaanderen*.

DeVlag is de gangmaker van de verduitsing ⁽²⁶⁵⁾ ». Men zou meer wensen te vernemen over de toen door Elias ontwikkelde argumenten en over de reactie van zijn toehoorders ⁽²⁶⁶⁾. In een toespraak voor de kaderleden van het arrondissement Gent-Eeklo te Gent op 16 april beschreef hij de toestand als « pijnlijk en tragisch ». Enerzijds moest Duitsland de oorlog winnen want een nederlaag zou Europa aan het bolsjewisme overleveren en de chaos scheppen ; anderzijds was een « totale inzet » niet meer te verwachten « want niemand in onze gelederen vertrouwt nog Duitsland ». Zinspelend op Himmlers slotwoorden bij Salzburg ; « het gezonde zal zegevieren », zou Elias optimistisch aldus geëindigd hebben : « Ik weet wat het gezonde is. Dat zijn wij. Takken die geen wortel hebben in ons volk moeten doodgaan... Tegenover de DeVlag heerst dus een wapenbestand. Ik vraag u beheersing om rustig voort te kunnen werken met de zekerheid dat wij het halen zullen... » ⁽²⁶⁷⁾. »

Het viel anders uit dan Elias gezegd had te verwachten. De zon waarop Brans « na de periode van grauwe nevel » gehoopt had, bleef achter de wolken ⁽²⁶⁸⁾.

Wij schrijven hier geen geschiedenis van de politieke kollaboratie in België. In behandeling nemen wij alleen de feiten — politieke en politionele — die de infiltratie van de SS illustreren. Van wezenlijk belang is het derhalve, in het kader van deze studie na te gaan hoe Reeder, na de ontmoeting Himmler-Elias-Van de Wiele, de ontwikkeling in het Vlaamse kamp zag en daarop reageerde in zijn ambtelijke verslagen, die nb. ook Himmler te lezen kreeg. Dat hij het VNV sedert het najaar van 1940 als de zogezegd voorlopige maar in werkelijkheid onvervangbare medewerker van de bezettingsadministratie de hand boven het hoofd had gehouden, is voldoende bekend. Begrijpelijk is het dan ook dat hij, na de mislukking van Salzburg, geen moeite gespaard heeft om Elias ervan te weerhouden de kollaboratie ook met de *Militärverwaltung*

(265) TB 29 (T-501, 106, 1052).

(266) Een van die reacties vindt men uitvoerig geformuleerd in een schrijven van J. Olaerts, destijds burgemeester van Genk, aan Th. Brouns, VNV-gouwleider Limburg, in dato 25 juli 1944. Elias, aldus Olaerts, ging met Himmler spreken om duidelijk te maken dat, na « de talrijke aanslagen van Duitse zijde op ons volkswezen », de toestand voor het VNV onhoudbaar was geworden. Vandaar zijn drie voorwaarden. Himmler verwierp ze en besloot dat de strijd tussen het VNV en de DeVlag maar voortgezet moest worden. Elias kwam met lege handen terug. In plaats van « onze politiek te herzien » komt hij nu op de arrondissementele kadervergaderingen verklaren waarom hij dat niet doet en het VNV verder de krachtproef met de DeVlag moet wagen. « Wij worden ervan in kennis gesteld dat onze vijand Van de Wiele (met Duitse middelen gesteund) de kans zal krijgen om Vlaanderen, om ons volk als een proefkonijn te gebruiken. De uitslag zal bewijzen in welke stal het beestje thuishoort. Neen, mijnheer Himmler, dat aanvaard ik nooit. Ik kan uw bondgenoot niet zijn... Wij hebben niet het recht als partij te aanvaarden dat ons onmondig volk zulke proeve wordt gedaan. U [Elias] antwoordt : wij aanvaarden niet ! Ik zeg : laat ons het bewijzen. Er is slechts één bewijs : de partij in de weegschaal [werpen]. De rest is spitsvondigheid. » Brouns bezorgde onmiddellijk een afschrift van de brief van Olaerts aan Elias (NCWO II, MGB/DJ, III).

(267) Evdok.

(268) Hiervóór, p. 144.

stop te zetten ⁽²⁶⁹⁾. Dat zou regelrecht in de kaart van Himmler en Berger hebben gespeeld die immers op de loer lagen om de onwillige *SS-Gruppenführer*, die ook *Militärverwaltungschef* te Brussel was, ten val te brengen of hem tenminste politiek en politieel door een HSSPF uit te schakelen. Maar wat indien het VNV, in weerwil van Elias' beslissing om de kollaboratie voort te zetten, door de ontwikkeling in eigen gelederen ertoe gedwongen werd een weg op te gaan die niet het belang van het bezettingsbestuur diende? Bij de ontleding van Reeder's visie en reactie bedenke men steeds dat hij er beslist geen belang bij had Elias, zijn beschermeling, het leven moeilijk te maken. Zijn kritiek op de houding van de VNV-leider, die na de mislukking van Salzburg vinniger klinkt dan na de breuk met de SS van 14 augustus 1943, moet dan ook als gemeend worden beschouwd. Zij betekent het minimum waaraan hij zich niet onttrekken kon in weerwil van het gevaar, zijn tegenstanders aldus argumenten tegen Elias en tegen zichzelf aan de hand te doen ⁽²⁷⁰⁾.

Het kon Reeder niet ontgaan dat de beslissing van Elias, de kollaboratie toch voort te zetten de teleurstelling en de spanning in de VNV-rangen versterkte en de organisatie met uiteenspatting bedreigde ⁽²⁷¹⁾. Het hogere kader vormde, naar buiten althans, een tamelijk gesloten blok rond de leider. (Daels had al in november 1943 ontslag genomen.) In het lagere kader en vooral in de jeugdorganisatie ⁽²⁷²⁾ tekende zich echter een vinnige oppositie af die de politieke bruikbaarheid van het VNV voor het bezettingsbestuur erg bemoeilijkte en Elias in de dwangpositie dreef, in eigen gelederen op een dubbel front zijn beleid te verdedigen. Er waren enerzijds vooraanstaande VNV'ers die hun leider voor de voeten wierpen « zich te zwak te weer te stellen tegen het verduitsingsstreven » en hem, na het doorsijpelen van inlichtingen over de ontgoochelende bespreking met Himmler, als de « mislukkeling » (*Versager*) de rug toekeerden. Er waren anderzijds de Dietzers, voor wie de politieke Dietse gedachte geleidelijk maar duidelijk een anti-Duitse inhoud gekregen had. Die radikalen stuurden er derhalve op aan het VNV het Duitse kamp te doen verlaten — sommigen omdat zij, door de geallieerde radiopropaganda verleid, van de Engelsen verwachtten wat zij vroeger geloofd hadden van de Duitsers te zullen bekomen. Reeder kon er niet buiten die ontwikkeling als « uiterst gevaarlijk » te bestempelen ⁽²⁷³⁾. Zonder de ge-

(269) VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 95.

(270) De visie en de kritiek van Reeder op het beleid van Elias na het onderhoud met Himmler is uitvoerig te vinden in TB 26 (T-501, 106, 706-708, 720-740), TB 27 (T-501, 106, 910-915), TB 28 (T-501, 106, 969-971, 974-975, 977-978), TB 29 (T-501, 106, 1052-1056), TB 30 (T-501, 106, 1147, 1158-1159).

(271) Over die teleurstelling vgl. een merkwaardige passus in de hiervóór (noot 266) aangehaalde brief van J. Olaerts: « Nergens kan ik vinden... dat wij door Duitsland gesteund worden omdat wij het VNV zijn, t.z. de partij die streeft naar de welvaart in Zuid-Nederland. Ik kan hoogstens vaststellen dat wij in functie van onze dienstbaarheid aan Duitslands oorlogsdoeleinden gesteund en beschermd worden. »

(272) Na de stichting van de Hitlerjeugd-Vlaanderen, najaar 1943, verdween de benaming van de jeugdorganisatie van het VNV, Nationaalsocialistische Jeugd in Vlaanderen (NSJV) en maakte ze plaats voor Dietse Blauwvoetvendels (DBV) en Dietse Meisjescharen (DMS). De wijziging van de benaming is veelbetekend.

(273) TB 26 (T-501, 106, 724 en 729-730), TB 27 (T-501, 106, 910-911).

grondheid van de teleurstelling over de dubbelzinnige Duitse *Flamenpolitik* in twijfel te trekken mag men zich toch afvragen of het late verwijt van sommige VNV-kopstukken aan hun leider en de even late ontwikkeling van de Dietse gedachte in scherp anti-Duitse zin niet mee bepaald werden door de ongunstige Duitse oorlogskansen. De Dietsters hadden van meet af aan kunnen beseffen dat een Dietse staat grondig strijdig is met het belang van een machtig Duitsland, nationaalsocialistisch of niet, dat over een breed venster op de Noordzee en het Kanaal wenst te beschikken. Eind juli 1944 zou Verschaeve uit de mond van Himmler zelf te horen krijgen dat « de oprichting van Groot-Nederland... niet overeen te brengen is met het eigen levensbelang van Duitsland ⁽²⁷⁴⁾ ».

Elias spant zich in om de « tuchteloze Dietse elementen » uit het VNV te verwijderen, zo schreef Reeder. De vraag is echter of hij dat nu nog kan. De *Militärverwaltungschef* zag juist toen hij de « ontwrichting » van het VNV door de Dietsters hoofdzakelijk toeschreef aan de « ophitsende aktiviteit » (*Hetzetätigkeit*) van de Westvlaamse priester Maurits Geerardijn ⁽²⁷⁵⁾. Door infiltratie in de Vlaams-nationale organisaties tracht hij de leidende personen die geen vrede (meer) nemen met de Duitse politiek en met het beleid van het VNV, te winnen voor een soort geheim genootschap zonder vaste vorm, het Dietse Eedverbond, dat de oprichting van een Grootnederlandse staat en de politieke onafhankelijkheid « vooral ten opzichte van Duitsland », in zijn vaandel geschreven heeft ⁽²⁷⁶⁾. Groot is de invloed van Geerardijn op de leiding van de jeugdorganisatie van het VNV, in katholieke studentenkringen via het DSK (Diets Studenten Keurkorps), op de redactie van *De Nationaalsocialist* (volgens Reeder « het weekblad dat men reeds als het orgaan

(274) VANSINA, *op. cit.*, p. 802-803. Over het feit dat de Duitsers zich tegen een Dietse staat verzetten schreef Leuridan op 22 oktober 1943 aan Elias : « O verfoeilijke Duitse voogdij. Deze voogdij kan ik niet velen, zal ik niet velen. » (NCWO II, Dokument Jans, nr. 102.) Het is echter een feit dat het bezettingsbestuur te Brussel in het najaar van 1940 de kollaboratie van het VNV slechts aanvaard had op voorwaarde dat politiek Dietsland in de ijskast ging (*Bijdragen*, 4, december 1976, p. 14-18 en 27-30). Leuridan wist dat. Elke kollaboratie met een vijandelijke bezetter houdt een min of meer zware voogdij van deze laatste over de kollaborateur in. Wanneer de oorlogskansen voor de bezetter ongunstig worden is het normaal dat de kollaborateur, gesteld dat hij geen politieke windhaan is, de aanvankelijk aanvaarde voogdij scherper beseft en zich eerst afstandelijk, vervolgens vijandig gaat opstellen.

(275) De aktie van Geerardijn komt uitvoerig ter sprake in Reeders TB 26 (T-501, 106, 723-724, 745) en TB 27 (T-501, 106, 910). Over Geerardijn, zie het artikel van J. DELEU in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 565-566.

(276) De eed van het Dietse Eedverbond was niet zó ongenueanceerd als Reeder hier laat verstaan. Er is in dit stuk wel sprake van « de volkse en staatkundige eenheid » onder een « uitsluitend Dietse leiding », maar ook (schijnvertoon ?) van « de organische en harmonischgeordende eenheid van de Germaanse volkeren tot een lotsverbonden blok waarin het Dietse zelfstandige volksleven en de Dietse volksbodem in hun gansheid en in hun eenheid bevestigd en beveiligd worden ». (Evdok. Lic. E. Verhoeven bezorgde ons de tekst van de eed, waarvoor hier onze dank.) Voor de geschiedschrijving van de politieke kollaboratie in Vlaanderen zou het belangwekkend zijn te vernemen wanneer en in welke omstandigheden het Eedverbond tot stand kwam en hoe het werkte. In een brief aan Elias erkende Leuridan tot « Maurits Geerardijs school [der] onverzoebare en anti-Belgische Dietsters » te behoren. Maar hij onderstreepte dat er « geen organisatie-Geerardijn » bestond, enkel « een Dietse stroming in haar zuiverste vorm » (Leuridan aan Elias, 22 oktober 1943. NCWO II, Dokument Jans, nr. 102).

van de Eedverbond-strekking in het VNV mag beschouwen »), op gezaghebbende Vlamingen als J. Leuridan, VNV-gouwleider van West-Vlaanderen (277). Reeder ontzegde de « zeer verstandige » Geerardijn een bepaalde tactische vaardigheid niet. Was hij er niet in geslaagd ook Verschaeve, zijn vriend, op de Dietse Eed schriftelijk vast te leggen ? Met fotokopieën van het dokument en een gemeenschappelijke foto van de twee priesters trok hij op werftocht om aanhangers die naar Verschaeve opkeken, voor het Eedverbond « te vangen » (*einzufragen*) (278).

Nuchter stelde Reeder in april andermaal vast dat de crisis in het VNV zich niet ten gunste van de DeVlag of van een toenadering tot Duitsland ontwikkelde (279), maar nagenoeg uitsluitend van de Dietse zelfstandigheidsgedachte met een klaarblijkelijke anti-Duitse strekking (280). In diezelfde maand schrapte Elias enkele leiders van de jeugdbeweging uit het VNV omdat ze hem in een manifest op heftige wijze verweten hadden de Vlaamse belangen niet krachtdadig genoeg tegen de Duitsers te verdedigen. (De uitgestoten behoorde niet tot het DSK of tot de groep om Geerardijn.) Verre van een *Sklavensprache* te hanteren, zoals Van der Elst het hem toedicht (281), schrok Reeder er niet voor terug op het gevaar te wijzen dat het VNV, vanuit die hoek, in zijn geheel en meteen het bezettingsbestuur bedreigde (282). De crisis in het VNV, aldus de grondtoon van Reeder's betoog, is niets minder dan een vertrouwenscrisis van de partij in het bezettingsbestuur en in de Duitse politiek kortweg. *Gebot der Stunde* is daarom het herstel van het wederzijdse vertrouwen. Slagen wij er niet in de nieuwe-ordegezinden ervan te overtuigen dat wij, Duitsers, niet enkel aan Duitsland denken maar ook Vlaanderen menen wanneer wij Vlaanderen zeggen, dan bouwen wij hier op drijfzand (283). Blijft de vertrouwenscrisis aanslepen, dan moeten wij er rekening mee houden dat op het beslissende ogenblik het *Mitarbeiterapparat*, de noodzakelijke steun van het bezettingsbestuur, grotendeels uiteen valt. Wanneer echter de openbare opinie (bedoeld is natuurlijk de kollaborerende groep) vaststelt dat Elias de steun geniet van gezaghebbende Duitse diensten, dan is het gevaar geweken dat wij de tot dusver Duitsgezind gebleven minderheid verliezen (284).

Die steun bleef achterwege, behalve vanzelfsprekend van het bezettingsbestuur dat evenwel nog minder dan vroeger politiek kon optornen tegen de doordrijvende inmengingspolitiek (*Hineinregieren*) van de SS. Maar het zou verkeerd zijn daaruit te besluiten dat de *Militärverwaltungschef*, om de schijn

(277) Volgens Reeder was de spanning Elias-Leuridan hoofdzakelijk het resultaat van de « ophitsing » (*Hetzetätigkeit*) door Geerardijn (TB 26, T-501, 106, 724).

(278) TB 26 (T-501, 106, 724).

(279) Daarvoor had Reeder reeds in augustus 1943 gewaarschuwd (*Bijdragen*, 5, december 1978, p. 155).

(280) TB 28 (T-501, 106, 969).

(281) *Bijdragen*, 3, oktober 1974, p. 84.

(282) TB 28 (T-501, 106, 974).

(283) TB 28 (T-501, 106, 970).

(284) TB 26 (T-501, 106, 729-730 en 740).

te redden, in zijn ambtelijke verslagen geprobeerd heeft het beleid van zijn beschermeling na de ontmoeting met Himmler in een gunstig daglicht te stellen. Wel gaf hij toe soms af te zien van maatregelen tegen de VNV-pers wanneer zij al te opvallend de Dietse toer opging — omdat hij Elias' positie nietodeloos wilde bemoeilijken ⁽²⁸⁵⁾. Maar de wrevel wegens de mislukking van Salzburg, die ook zijn positie als de beschermer van de weerspannige ondermijnde, zat hem hoog. Dat blijkt zonneklaar uit Reeders verwijt aan het adres van Elias : zijn aarzeling om door te tasten tegen de Dietzers had geleid tot zijn machteloosheid als VNV-leider. « Men krijgt de indruk », schrijft hij in een ontleding waarvan hij wist dat ook Himmler ze te lezen kreeg, « dat Elias' niet beseft hoe hij die aktie [van de Dietse radikalen] moet bestrijden dan wel of hij de ontwrichting al te ver gevorderd acht om er, zonder Duitse hulp, met sukses de strijd tegen aan te binden. Zijn treuzelen heeft een ontwikkeling uitgelokt die hij maar uiterst moeilijk, zoniet onmogelijk nog stuiten of ongedaan kan maken ⁽²⁸⁶⁾. » In mei, na de politieke ronde van Vlaanderen door de VNV-leider, zou Reeder er nog eens met nadruk op wijzen dat, anders dan de partijpropaganda het voorgeeft, Elias « de leiding van het VNV niet al te vast meer in handen heeft ⁽²⁸⁷⁾ ». (Voor het eerst noemt hij dan Elias de « leider » tussen ironiserende aanhalingstekens.) Hoewel hij de VNV-leider tot dusverre openlijk tegen Himmler en Berger verdedigd had, gunde hij het hem niet bij zijn VNV'ers de vruchten te plukken van zijn weigerachtige houding tijdens de besprekingen met de *Reichsführer*. « Indien », zo gaf Reeder al onmiddellijk na dit gesprek als zijn mening te kennen, « in weerwil van de ontvangst bij de *Reichsführer-SS* de pogingen tot een godsvrede tussen het VNV en de DeVlag met het oog op een samenwerking en een latere versmelting definitief mislukken, dan moet de leider van het VNV, dr. Elias, zó behendig in gebreke worden gesteld, dat zijn aanzien bij de Vlaams-nationalisten niet stijgt. In 't bijzonder komt het erop aan dat hij niet te voorschijn treedt als de voorvechter van de Vlaams-nationale gedachte tegen de zogenaamde verduitsingsplannen ⁽²⁸⁸⁾. »

Afkeuring van Elias is andermaal onbetwistbaar vervat in Reeders commentaar bij de huldiging op 14 en 15 mei te Brussel van de zeventigjarige Verschaeve. Op « die dagen van bezinning voor geheel Vlaanderen » was de VNV-leider weggebleven ; naar de stem van Verschaeve « als maner tot Vlaamse eenheid » was hij geen gehoor komen geven ; bij het erebetoon « aan de eminentste levende persoonlijkheid in Vlaanderen », die door de univer-

(285) TB 26 (T-501, 106, 720).

(286) TB 26 (T-501, 106, 724).

(287) TB 29 (T-501, 106, 1052).

(288) *Falls trotz des Empfanges durch den Reichsführer-SS die Bestrebungen endgültig scheitern sollten, zwischen VNV und DeVlag einen Burgfrieden zustande zu bringen mit dem Ziele einer Zusammenarbeit und späteren Vereinigung, muss der Leiter des VNV, Dr. Elias, so geschickt in Verzug gesetzt werden, dass seine persönliche Resonanz bei den Nationalflamen tatsächlich nicht steigt, und er insbesondere nicht der Vorkämpfer der nationalflämischen Idee gegen die sogenannten Verdeutschungsabsichten wird.* (TB 26, T-501, 106.) Van die passus in Reeders TB geeft Van der Elst een betwistbare interpretatie (*Kanttekeningen*, II, in BTNG, VII, 1976, p. 376-378).

siteit-Keulen tot *dr. honoris causa* was gepromoveerd, had hij zelfs geweigerd op een feestviering aanwezig te zijn omdat ook Van de Wiele tot de genodigden behoorde. Velen onder zijn aanhangers hadden die houding niet begrepen, beweerde Reeder ⁽²⁸⁹⁾, aldus meteen, voorzichtig, zijn eigen mening te kennen gevend. Reeder afkeuring vond nog meer voedsel in het feit dat Elias hardnekkig bleef weigeren voor de *Waffen-SS* te werven. In mei had de leider van het VNV zijn volgelingen verbod opgelegd deel te nemen aan een werfvergadering te Antwerpen waarop Borms het woord voerde ⁽²⁹⁰⁾. Met lofbetuiging bedacht Reeder daarentegen Van de Wiele en Degrelle die nog in juni werfakties hadden uitgevoerd en daardoor een verheven politieke daad gesteld « wanneer veel van hun volgelingen wellicht tot twijfel of kleinmoedigheid neigen ⁽²⁹¹⁾ ». Had Elias' aandringen op politieke garanties nog wel zin? Reeder beriep zich op de « jonge frontgeneratie » die meende dat het niet de tijd was om de samenwerking met Duitsland van « bepaalde voorwaarden » afhankelijk te maken ⁽²⁹²⁾.

Reeders kritiek — zo zal men al hebben opgemerkt — sloeg enkel op de VNV-leider en zijn trouw gebleven volgelingen. Wel beseftte hij dat sommige leidende elementen in het VNV (waartoe hij Elias niet rekende) en zij die het om een of andere reden met het bezettingsbestuur niet (meer) eens waren, dekking gingen zoeken achter de in anti-Duitse zin geïnterpreteerde « Dietse gedachte ». De aanhalingstekens zijn van Reeder ⁽²⁹³⁾. De « onbetrouwbaren » en de « konjonktuurriders » hadden het zinkende Duitse schip al verlaten ⁽²⁹⁴⁾. Maar voor het merendeel redeneerden de gemiddelde VNV'ers gezond, wist hij : met Verschaeve en Borms waren zij ervan overtuigd dat Vlaanderen alleen nog gered kon worden door het herstel van de

(289) TB 29 (T-501, 106, 1053). Volgens Verschaeve werd de afwezigheid van het VNV « zelfs haast niet opgemerkt » (VANSINA, *Verschaeve getuigt*, p. 798). De door de Vlaamse Kultuurraad georganizeerde huldiging vond plaats in de grote studio van Zender Brussel. Mayr-Falkenberg, vertegenwoordiger van de *Wilhelmstrasse* bij het bezettingsbestuur, schreef aan zijn minister dat « de belangstelling van de Vlaamse bevolking » gering was, een volgens hem verrassend feit dat niet enkel door het onderbroken treinverkeer verklaard kon worden, maar ook door de omstandigheid dat Verschaeve de laatste tijd door zijn werven voor de *Waffen-SS* een omstreden figuur geworden was. Daar die werving krachtig door de DeVlag gesteund werd en het VNV zich daarentegen afzijdig hield waren « veel Duitsgezinde Vlamingen weggebleven uit vrees als DeVlag-aanhangers bestempeld te worden » (Mayr-Falkenberg aan Buitenlandse Zaken, 19 mei 1944. PAB, *Inland II* g, 345 : *Berichte und Meldungen zur Lage in und über Belgien von 1944 bis 1945*, 2). Belangwekkend is nog het door Mayr-Falkenberg meegedeelde feit dat de *Militärverwaltung* ter gelegenheid van de Verschaeve-huldiging vruchteloos geprobeerd had een burgvrede tot stand te brengen. Men verneemt niet wie de poging had doen mislukken. Voor de hand ligt de veronderstelling dat Elias niet wenste Verschaeve te ontmoeten. — De Duitse pers had van het Ministerie van Propaganda instructie ontvangen. « deze grote Vlaming, Germaan en Europeër » passend te huldigen (BAK, *ZSg, Sammlung Oberheitmann*, 79/1944, 27 april 1944). Men vergelijke die instructie met de *Tagesparole* van *Reichspressechef* Dietrich in dato 12 oktober 1943 : over het VNV zwijgen zolang er geen bericht van het DNB voorligt (hiervóór, p. 99).

(290) TB 29 (T-501, 106, 1053).

(291) TB 30 (T-501, 106, 1147).

(292) TB 29 (T-501, 106, 1053).

(293) TB 26 (T-501, 106, 728).

(294) TB 29 (T-501, 106, 1048-1049).

eenheid en een Duitse overwinning ⁽²⁹⁵⁾. Met genoegen stelde hij dan ook vast dat « strijdvaardigheid tot het uiterste, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, zonder uitzondering het parool was van de nieuwe-ordebewegingen ». Dat laatste noteerde hij evenwel onmiddellijk na de geallieerde landing in Normandië, toen die bewegingen ervan overtuigd geraakt waren dat onderling krakeel geen zin had en « eigen leven en lot » op het spel stonden ⁽²⁹⁶⁾.

De schets van Reeders visie op de politieke teloorgang van zijn beschermeling na Salzburg zij hier afgerond met het beantwoorden van een vraag die er onmiddellijk bij aansluit. Ze ligt alleen op een hoger niveau : hoe oordeelden Hitler en Himmler in de zomer van 1944, net vóór de benoeming van een HSSPF te Brussel, over de politieke bruikbaarheid van het VNV ? Een gelukkig toeval stelt de geschiedschrijver in staat op die kapitale vraag met benaderende zekerheid antwoord te verstrekken ; het leert meteen hoe Hitler en Himmler toen over de politieke toekomst van België dachten mocht Duitsland de oorlog hebben gewonnen.

In juli 1944, na ruim drie en een half jaar vooronderzoek en aarzelen, besloot Hitler de *Militärverwaltung* te Brussel door een *Zivilverwaltung* te vervangen. Alvorens een definitieve beslissing te treffen ontbood hij de twaalfde, in zijn hoofdkwartier bij de Obersalzberg, een beperkt aantal politieke en militaire medewerkers van de hoogste rang : Himmler, Bormann, chef van Partijkanselarij, Lammers, chef van de Rijkskanselarij, Keitel, chef van het OKW, Grohé, *Gauleiter* van Keulen en toekomstig *Reichskommissar* te Brussel en infanteriegeneraal Grase, de nieuwe *Wehrmachtbefehlshaber* voor België en Noord-Frankrijk. Het ligt voor de hand dat bij het verstrekken van instructies aan de nieuwe gezagdrager te Brussel de politieke bruikbaarheid van de nieuwe-ordebewegingen in België ter sprake kwam ⁽²⁹⁷⁾. Wij beperken ons hier tot het VNV en zijn tegenstander de DeVlag. Rex komt later aan de beurt. De bewaard gebleven aantekening ⁽²⁹⁸⁾ maakt uitsluitend gewag van de tussenkomst van Hitler en van Himmler. Men mag derhalve aannemen dat ze inhoudelijk onvolledig is. Wanneer de *Reichsführer-SS* het woord voerde vertolkte hij ook de opvattingen van de *Führer*. Inzake *Germanische Arbeit* bestond er inderdaad geen grondig verschil tussen de politiek van de opdrachthouder, Himmler, en die van de opdrachtgever, Hitler ⁽²⁹⁹⁾.

Het VNV, betoogde Himmler, « legt de laatste tijd steeds meer de nadruk op de 'Grootdietse' gedachte, d.w.z. de idee van een van het Grootduitse Rijk onafhankelijke soevereine staat van Nederduitsers in de Neder-

(295) Als vorige noot, 1053.

(296) Als vorige noot, 1048.

(297) Het wekt sterke verbazing dat Grohé na de oorlog, gedurende zijn verhoren door het militair gerecht te Brussel, verklaarde van Hitler en van Himmler geen instructies te hebben ontvangen (pv. Grohé, 22 februari en 2 maart 1949. Proc. vF., 186 en 196). Waarom zou de *Führer* hem anders ontboden hebben ?

(298) Verschenen met een inleiding in *Bijdragen*, 1, augustus 1970, p. 69-132.

(299) *Bijdragen*, 4, december 1976, p. 25-26.